

Student: Robrecht Neyrinck
Promotor: Ariane De Puydt
Academiejaar 2020-2021
Educatieve bachelor in het secundair onderwijs

Het *canon* van Theseus' schip¹

Hoe canonieke literatuur kan bijdragen tot de identiteitsvorming van jongeren.

Hogeschool Gent
Faculteit Mens & Welzijn
Opleiding Educatieve bachelor in het secundair onderwijs
Campus Ledeganck
K.L. Ledeganckstraat 8 | 9000 GENT
E. fmw@hogent.be | W. <http://fmw.hogent.be>

---

¹ Zie 2.1.2, Theseus' schip: denkexperiment

**HO
GENT**

Deze bachelorproef mag gebruikt worden indien voldaan wordt aan onderstaande Creative Commons licentie van het niveau:

'Naamsvermelding – Niet-commercieel – Gelijk Delen'.

Ook het logo van HoGent moet behouden blijven.

De volledige licentieovereenkomst kan geraadpleegd worden op: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.0/be/legalcode.nl>

Deze bachelorproef is gemaakt door Robrecht Neyrinck, student aan de Hogeschool Gent, ter voltooiing van de opleiding Educatieve bachelor in het secundair onderwijs. De standpunten die in deze bachelorproef zijn verwoord, zijn louter het persoonlijke standpunt van de individuele auteur en reflecteren niet noodzakelijkerwijs de mening, het officiële standpunt of het beleid van de Hogeschool Gent.

Voorwoord

Beste lezer

Voor u ligt de bachelorproef van Robrecht Neyrinck, student Nederlands-Engels aan de educatieve bachelor secundair onderwijs van HOGENT, het sluitstuk van de opleiding tot leraar.

Met een spelfout een thesis beginnen lijkt op het eerste gezicht misschien niet zo'n geijkte keuze. Het thema, canonieke werken en identiteitsvorming, was voor mij een ideale samensmelting van wat in de voorbije jaren aan bod gekomen is tijdens de opleiding. Zo wordt de kennis die ik vergaarde in mijn onderwijsvakken Nederlands en Engels gecombineerd met die van de algemene en pedagogische vakken, waardoor de essentie van lesgeven naar boven komt.

Een jaar waar een bepaald, niet nader genoemd virus de scepter der frustratie zwaaide, waar stageperiodes plots heel wat meer puzzelwerk met zich meebrachten, en waar de halve maatschappij tegen haar zin op haar lauweren mocht rusten, is allesbehalve een ideale situatie om student (in alle opzichten) te zijn. Dit onderzoek voeren liep dan ook niet altijd van een leien dakje, maar gelukkig waren er mensen die me steeds het bos door de bomen konden laten zien.

Daarom zou ik ook heel graag mijn promotor, mevrouw Ariane De Puydt bedanken. Eerst en vooral om mij als promovendus te aanvaarden en voor het engagement dat ze aangegaan is, maar zeker ook voor de steun en het vertrouwen die ze me tijdens het proces gegeven heeft.

Verder wil ik ook mijn ouders, zus, familie en vrienden bedanken, om mijn vele klaagzangen te aanhoren en me telkens van gepaste antwoorden te kunnen voorzien. Bedankt.

Beste lezer, ik hoop dat u er klaar voor bent, want dit voorwoord zit erop. Ik wens u veel leesplezier.

Robrecht Neyrinck, 2021

Inhoudsopgave

VOORWOORD	4
INHOUDSOPGAVE	5
1 INLEIDING	6
1.1 AANLEIDING EN PROBLEEMSTELLING.....	6
1.2 ONDERZOEKSVRAAG	6
2 LITERATUURONDERZOEK	7
2.1 IDENTITEIT	7
2.1.1 <i>Wat is identiteit?</i>	7
2.1.2 <i>Theseus' schip: denkexperiment</i>	7
2.1.3 <i>Generatie Z</i>	8
2.1.3.1 Generatie Z als product van de tijdsgeest.....	8
2.1.3.2 Digitalisering.....	9
2.1.3.3 Ideologisering.....	9
2.1.3.4 Individualisering.....	9
2.2 CANONIEKE WERKEN	10
2.2.1 <i>De canon</i>	10
2.2.2 <i>De dynamische canon van de Vlaams-Nederlandse literatuur</i>	10
2.2.2.1 De Vlaamse canon.....	11
2.2.3 <i>Anderstalige literatuur</i>	11
2.3 BILDUNGSROMAN EN COMING-OF-AGE.....	11
2.4 DUURZAAM ONDERWIJS	12
3 ONDERZOEKSMETHODE	13
3.1 RONDVRAAG IDENTITEITSVORMENDE LITERATUUR.....	13
3.1.1 <i>Doel</i>	13
3.1.2 <i>Methode</i>	13
3.2 IDENTITEITSCANON/GROEICANON	13
3.2.1 <i>Criteria</i>	13
3.3 KRITISCHE NOOT: KAN IDENTITEIT GEKANONISEERD WORDEN?.....	14
3.4 INTEGRATIE LITERATUURLESSEN	14
4 RESULTATEN EN VERWERKING	15
4.1 REACTIES OP DE VRAGEN	15
4.1.1 <i>Vraag 1: Welke werken vond u zelf identiteitsvormend?</i>	15
4.1.2 <i>Vraag 2: Welke werken zijn 'fundamenteel' om aan identiteitsvorming te doen?</i>	16
4.1.3 <i>Vraag 3: Welke werken zijn niet (meer) geschikt voor literatuuronderwijs?</i>	17
4.2 DE LITERAIRE GROEIMATRIX	19
4.2.1 <i>Gender en oriëntatie</i>	19
4.2.2 <i>Etniciteit</i>	20
4.2.3 <i>Sociale klasse</i>	20
4.3 DE LITERAIRE GROEICANON	20
4.3.1 <i>De canon van Nederlandstalige literatuur en de groeimatrix</i>	20
5 CONCLUSIE, EINDPRODUCT EN REFLECTIE	24
6 BIBLIOGRAFIE	25
7 BIJLAGEN	26
7.1 CONTACTBRIEF	26
7.2 DYNAMISCHE CANON 50+1 VAN KANTL.....	27
7.3 GEANONIMISEERDE ANTWOORDEN OP DE CONTACTBRIEF	28
7.4 LESPAKKET GENDER EN ORIËNTATIE	33

1 Inleiding

*“Who in the world am I?” Ah, that's the great puzzle.
I know who I was this morning,
but I think I must have changed several times since then.’*

– Lewis Carroll, Alice's Adventures in Wonderland

1.1 Aanleiding en probleemstelling

In de nieuwe sleutelcompetenties voor de tweede graad secundair (die vanaf schooljaar 2021-2022 in voege zullen treden) handelt het onderdeel 7. Burgerschapscompetenties over het duiden van dynamiek en gelaagdheid van (eigen) identiteiten. Ook omgaan met diversiteit in samenleven en samenwerken wordt hieronder gerekend.

Generatie Z, de generatie waartoe de huidige middelbare scholieren en de middelbare scholieren van de komende vijf jaar behoren, leest minder boeken dan voorgaande generaties (Library Journal, 2020).

Aangezien generatie Z minder boeken leest dan voorgaande generaties valt het te betreuren dat de vergaarde kennis en inzichten die in literatuur schuilgaan, aan een volledige generatie zouden ontglippen. In de eindtermen van de eerste en tweede graad worden helaas maar weinig woorden vuil gemaakt aan de gecanoniseerde werken en klassiekers.

“Kunnen we in de lessen Nederlands iets zinvollers doen? Via het beste wat onze taal heeft voortgebracht jonge mensen doen inzien dat er een wereld bestaat buiten Facebook en MTV, hen boven hun eigen leefwereld laten uitstijgen. Hen laten ontdekken dat de wereld waarin wij leven er compleet anders uitziet dan die van honderd jaar geleden, maar dat de mens in alle tijden fundamenteel gelijk blijft.”

uit *‘Moet er nog kaas zijn? – over literatuuronderwijs in Vlaanderen’* (Paul De Loore voor *Ons Erfdeel*, 2013)

1.2 Onderzoeksvraag

Om dat probleem aan te kaarten, kan de volgende onderzoeksvraag gesteld worden:

Hoe kunnen we Gen Z via canonieke literatuur helpen bij hun identiteitsvorming, op een manier die bijdraagt tot duurzaam onderwijs?

Met de daarbijhorende deelvragen:

- Welke werken uit de Nederlandstalige literatuur kunnen daarbij helpen?
- Welke werken uit de wereldliteratuur kunnen daarbij helpen?

De belangrijkste bronnen om deze onderzoeksvraag te beantwoorden, bestaan uit getuigenissen van verschillende autoriteiten op het vlak van literatuuronderwijs in Vlaanderen. Dat is te lezen in het derde hoofdstuk, waar de onderzoeksaanpak uitgeschreven staat. Het tweede hoofdstuk beslaat de literatuurstudie, waar een focus gelegd wordt op het begrip identiteit, op (al dan niet) gecanoniseerde literatuur en op duurzaamheid. Het vierde hoofdstuk bestaat uit de verwerking van de getuigenissen, met een eigen canonlijst die gericht is op identiteit als (voorlopig) resultaat. Die identiteits- of groeicanon wordt vervolgens gebruikt in het vijfde hoofdstuk, waar drie lespakketten uitgeschreven zijn, om zo de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden.

2 Literatuuronderzoek

2.1 Identiteit

2.1.1 Wat is identiteit?

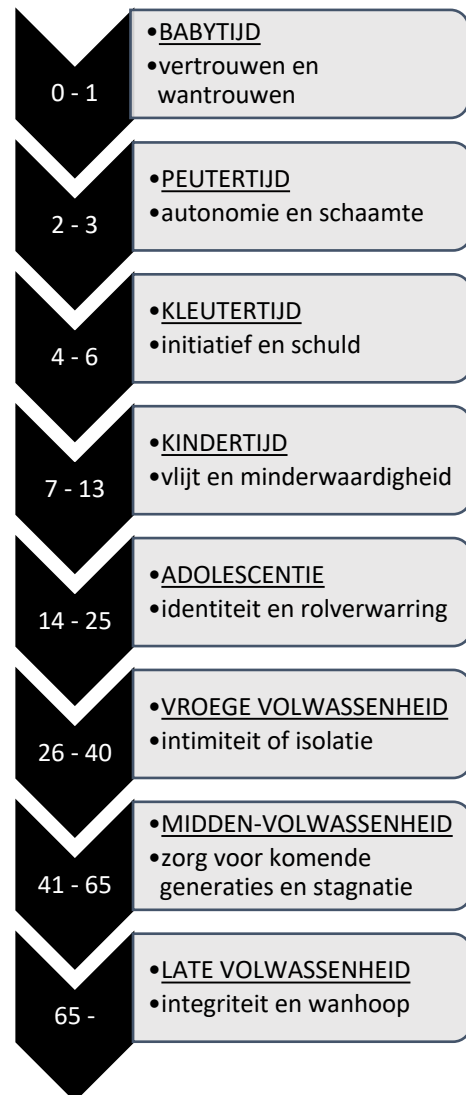
Van Dale definieert 'identiteit' als het karakter van een persoon of groep; een beknopte verklaring die wat meer duiding nodig heeft.

Volgens Vignoles, Schwartz, en Luyckx (2011) is identiteit het cognitieve, gedragsmatige en affectieve repertoire van het individu met betrekking tot wie hij of zij is, tot welke groepen hij of zij behoort, en het gedrag dat wordt vastgesteld als gevolg van deze gedachten en overtuigingen.

Identiteit is dynamisch volgens postfreudiaanse psycholoog Erik Erikson. In zijn werk 'Identity, youth and crisis' uit 1968 maakte hij een chronologisch verloop in acht fasen van identiteitsontwikkeling.

Erikson beweert dat elke adolescent (tussen de twaalf en twintig jaar) een identiteitscrisis meemaakt. Die normatieve ontwikkelingscrisis is nodig om een optimale persoonlijkheidsontwikkeling te hebben. (Erikson, 1968)

Het is een periode waarin er sprake is van een toename van conflicten van individuele of sociale aard. Die crisis maakt adolescenten heel vatbaar voor zaken die zich in hun omgeving afspelen. (Erikson, 1968)

2.1.2 Theseus' schip: denkeexperiment

Theseus vaart uit met zijn schip voor een tienjarige reis. Tijdens de reis is een van de planken gaan rotten, dus die wordt vervangen. Het is voor iedereen duidelijk dat het nog steeds om Theseus' schip gaat, ondanks de vervangen plank. Door het harde weer op zee wordt stelselmatig elk onderdeel van het schip vervangen, geen enkele plank is nog dezelfde als de dag waarop ze uitvoeren. Is het schip bij aankomst nog hetzelfde als het schip dat tien jaar geleden uitvoer? Als het niet hetzelfde schip is, wanneer was het dan niet meer Theseus' schip, wanneer de helft van de onderdelen vervangen werd, of wanneer drie vierde vervangen werd?

Het schip staat symbool voor de mens. Een mens bestaat uit talloze cellen en ideeën, die in de loop van het mensenleven allemaal vervangen worden. Is de persoon die op zijn zesde zijn knie openhaalt terwijl die leert fietsen nog dezelfde als de persoon die op zijn vijfendertigste CEO wordt van een multinational?

2.1.3 Generatie Z

Een generatie wordt gevormd door mensen die zich verbonden voelen met leeftijdsgenoten omdat ze een gelijkaardige levensgeschiedenis hebben. Ook de tijdgeest beïnvloedt de opvoeding van kinderen in een bepaalde gemeenschap. Ze voelen zich verbonden door een gedeelde mentale, emotionele en fysieke ingesteldheid. Als derde puntje heeft een generatie ook een gedeelde reactie op de tijdgeest. Ze voelen aan waar de omgeving aan vernieuwing toe is. De generatievorming wordt ook versterkt door de interactie tussen leeftijdsgenoten. (Bontekoning, 1997)

Het Amerikaanse marketingbedrijf Ruben Postaer and Associates (RPA) voerde in 2018 een grootschalig onderzoek naar generatie Z, met meer dan duizend proefpersonen. Generatie Z is de benaming voor jongeren die geboren zijn tussen ruwweg eind jaren negentig van de vorige eeuw en begin jaren 2010. Wat die generatie net 'Gen Z' maakt, zijn de culturele en sociale verschuivingen die plaatsvonden tijdens hun opgroeien. Ze werden opgedeeld in negen grote categorieën.

1. Wat definieert je als persoon?
2. Verminderde privacy door onder andere de constante drang om bereikbaar te zijn via sociale media.
3. Niet alle traditionele mijlpalen (zoals huisje-tuintje-kindje) blijven dezelfde.
4. Leeftijdscompressie (het tegelijk te jong en te oud geschat worden, een tiener die volgens zijn ouders bijvoorbeeld nog te jong is om met de fiets ergens alleen naartoe te gaan, maar wel constant op een jongere broer/zus moet passen) en leeftijdsacceleratie (jongeren worden jonger oud)
5. De weg naar financiële zekerheid brengt zowel vrijheid als angst.
6. De mainstream popcultuur vervalt in tig kleinere interessegebieden, waardoor
- (7.) micro-gemeenschappen op sociale media ontstaan.
8. Collectivisme, waarbij gehandeld wordt om de waarden van de groep hoog te houden, krijgt de bovenhand over individualisme, en
9. Gevoelens – waar iedereen recht op heeft – worden niet langer als zwakte maar als sterkte beschouwd.

De eerste grote verandering die het Amerikaanse persbedrijf oplijst, is dat de basis van wat iemand definieert openstaat voor interpretatie, ofte het dynamische aspect van identiteit.

'Identiteit is contextgebonden,' zegt RPA. 'Het hebben van een statische "zelf" heeft volgens deze generatie weinig nut in deze altijd veranderende, spontane en immer verbonden wereld .../... Waar vroeger "pas je aan of sterf" gold, hebben Gen Z'ers zich aangepast tot nog nooit geziene identiteitswisselaars. Ze zien het "vinden van jezelf" niet als een doel, maar als een reis die ze elke dag moeten maken.' Wat ook strookt met de identiteitsontwikkeling van Erikson. (Erikson, 1968)

2.1.3.1 Generatie Z als product van de tijdgeest

Youngworks, een Nederlands adviesbureau dat jongeren als voornaamste doelgroep heeft, brengt geregeld webinars en lezingen uit. Een van die webinars heet 'Generatie Zelf', een handboek voor en over jongeren geboren en gevormd door het begin van de eenentwintigste eeuw. In het bijhorende e-book hanteert Youngworks een opdeling die hier ook gebruikt zal worden.

2.1.3.2 Digitalisering

Gen Z is de eerste generatie die volledig met het internet is opgegroeid. Door op te groeien in zo'n *instant* wereld is er een continue verbinding met leeftijdsgenoten, familie, opvoeders/leraren, influencers en merken. Die voortdurende bereikbaarheid brengt ook een hele pak druk met zich mee: de afhankelijkheid van snelheid die met de paplepel meegegeven wordt kan voor frustraties en onzekerheden zorgen. "Digitalisering brengt Gen Z nieuwe, soms bevrijdende, maar helaas ook vaak grensoverschrijdende mogelijkheden om te consumeren, profileren en verbinden." (Youngworks, 2020)

2.1.3.3 Ideologisering

De digitalisering brengt ook een heel maatschappelijk bewuste (*woke*) generatie voort. Mensen hebben de wereld onder hun vingertoppen, en daardoor is er een veel breder zicht op de globale trends die zich globaal afspeelen, waarvan inclusiviteit², duurzaamheid, en openheid de grootste vormen.

Gen Z schreeuwt naar transparantie: veel bedrijven, banken, politieke partijen, en merken verschijnen in de media met schandalen allerhande. Dat gooit olie op het vuur en wekt grote argwaan op bij de jongeren. Enkele voorbeelden: Panama Papers, het schoonheidsmerk Dove dat kinderarbeid zou faciliteren, het voedingsmerk 'KitKat' dat de orang-oetang vermoord zou hebben ... (Youngworks, 2020)

2.1.3.4 Individualisering

Generatie Z is een generatie die "alleen samen" is. Door de opkomst van sociale media is het mogelijk om vanop je slaapkamer in rechtstreeks contact te staan de hele wereld. Op die manier kan je 'samen zijn' met anderen, terwijl je alleen bent. Hierbij speelt het drieluid zelfontplooiing, zelfpromotie en zelfbeschikking parten. (Youngworks, 2020)

Bij zelfontplooiing werk je eigenlijk aan jezelf. Je zorgt ervoor dat je al je kwaliteiten en talenten kunt inzetten om 'verder' te komen in het leven. 'Om succesvol te groeien in je werk, is het belangrijk om te weten waar je naartoe wilt groeien: dit vraagt om duidelijke doelen, die bij voorkeur aansluiten op grotere levensdromen. Hoe ontdekken jongeren die dromen? Door ervaringen op te doen en daarover in gesprek te gaan met de mensen om hen heen, met hun ouders, hun vrienden, hun manager enzovoort.' (Youngworks, 2020)

'Meer dan ooit willen we trots zijn op het werk dat we doen. Want daarmee kunnen we ook trots zijn op onszelf. Daarom doen we aan zelfpromotie. De ideeën over succes en geluk zijn gelinkt aan de resultaten binnen studie of werk. Met wat je doet en bereikt, stel je de voorwaarden voor een succesvolle toekomst. De focus van Gen Z is hierdoor op jonge leeftijd al toekomstgericht en succesgerelateerd, typisch voor het leven in een 'prestatimaatschappij'. Deze norm presenteert een uitdaging: wie ze zijn, is afhankelijk van de prestaties die ze leveren.' (Youngworks, 2020)

Als laatste puntje doet Gen Z aan zelfbeschikking. Gen Z groeit op in een samenleving die hen veel eigen verantwoordelijkheid geeft. Dat is bevrijdend én belastend. Ze worden gepusht om het beste uit zichzelf te halen en maximaal resultaat te boeken. En - ondanks de goede bedoelingen - heeft dit effect op hun mentale gezondheid. (...) In onze maatschappij dragen we grotendeels zelf de verantwoordelijkheid voor ons succes en ons geluk. (Youngworks, 2020)

---

² Inclusiviteit vertaalt zich in de vele protestmarsen van de laatste jaren: gelijke behandeling op straat, in de klas en op de werkvloer is de norm, zeker in een dusdanig diverse maatschappij, waar meer dan een kwart van de mensen tussen nul en vijftientig jaar een migratieachtergrond heeft. De typerende inclusiviteitsbewegingen van deze generatie zijn de Black Lives Matterbeweging, de strijd voor transgenderrechten (en bij uitbreiding LGBTQI+-acceptatie) en het feminisme.

2.2 Canonieke werken

2.2.1 De canon

Teunis Pluim vertelt in zijn 'Wetenswaardig allerlei: bijdragen tot algemeene kennis voor studeerenden bijeenverzameld door T. Pluim' (1922) dat het woord canon van het Griekse kanon stamt en even veel betekent als maatstaf, richtsnoer.

"Dit woord kan verschillende beteekenissen (sic) hebben. Zoo (sic) onder anderen: de regelen betreffende het geloof en de kerkelijke tucht: De canons van het Vaticaansch (sic) concilie; de apostolische canons, een verzameling van reglementen, dagteekend (sic) uit de eerste eeuwen der kerk; de boete-canons, vaststellende de boetedoeningen, die vroeger werden opgelegd aan de zondaren om vergiffenis te krijgen. Verder beteekent (sic) het woord: de officiële (sic) catalogus der door de R.-K. kerk erkende Heiligen; de catalogus der boeken uit de H. Schriftuur, die door de kerkelijke overheid worden beschouwd als zijnde door God ingegeven." (Pluim, 1922)

We kunnen dus zeggen dat een canon een verzameling is van 'reglementen', van toonaangevende elementen die tot eenzelfde cultuur behoren. Dat sluit aan bij hoe Van Dale 'canon' definieert: "het geheel van de zaken, werken, personen enz. die in een vakgebied algemeen als belangrijk worden erkend, zodat iedereen ze eigenlijk zou moeten kennen." Om dat laatste puntje te bewerkstelligen, lijkt nog heel wat werk aan de winkel.

2.2.2 De dynamische canon van de Vlaams-Nederlandse literatuur

In 2015 verscheen de eerste versie van de canon van de Nederlandse literatuur uit een Vlaams perspectief. De Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal en Letteren (KANTL) ontwikkelde in samenwerking met Literatuur Vlaanderen een lijst³ van 50+1 werken uit de Vlaams-Nederlandse literatuurgeschiedenis. Om ervan deel uit te mogen maken hanteerde de canoncommissie vier criteria. (Literaire Canon, 2020a)

1. De werken zijn oorspronkelijk in het **Nederlands** verschenen
2. De werken zijn geschreven voor een **volwassen lezerspubliek** en behoren tot het proza, de poëzie of het theater
3. De werken zijn **minstens 25 jaar geleden** gepubliceerd
4. De **auteur** van de werken is **overleden**.

Voor KANTL zijn canonieke werken per definitie dus 'archaisch' (criterium 3) en wordt er louter met postume erkenning gewerkt (criterium 4).

Verder passen ze ook drie algemene principes toe. Zo moet een werk een (I.) esthetisch-literaire waarde hebben, (II.) het werk moet een consensus registreren die in de loop der jaren rond het werk gegroeid is. (Sommige teksten zijn als het ware door de geschiedenis zelf gecanoniseerd en hebben daardoor een iconische status verworven.) Het werk moet daarnaast ook over (III.) leesbaarheid beschikken, en daaronder wordt ook bruikbaarheid in het onderwijs gerekend. (Literaire Canon, 2020b)

In 2020 verscheen een opgefriste lijst van 50 werken. Een aantal werken werden uit de lijst gehaald, een aantal werden toegevoegd, en een paar schrijvers verschenen met andere titels. Het grote verschil met eerste versie, echter, is het 'wegvallen' van de '+1'. De '+1' is er nog, maar deze is de 'blinde vlek' geworden. Aangezien het samenstellen van de lijst door een commissie gebeurt (die bestaat uit twaalf leden van de KANTL zelf) en er onnoembaar veel werken zijn die de lijst zouden kunnen halen, gebeurt de selectie met een berekende willekeur. Om lid te worden van KANTL moet men actief zijn in het domein van de Nederlandse taal en letteren, door hun functie of door aanwezigheid in het publieke debat, als bijvoorbeeld academicus of auteur. (KANTL, 2021) Met het invoeren van de blinde vlek wil Literaire Canon dan ook iedereen die geen deel uitmaakt van deze commissie, maar wel enige literaire kennis heeft, de kans geven een pleidooi op te sturen om een 'vergeten' werk de aandacht te geven die het verdient, om zo reactie te geven op de eventuele uitsluitingsmechanismen en discriminatie op grond van afkomst, gender, taal en cultuur.

³ Zie de bijlage voor de volledige lijst.

2.2.2.1 De Vlaamse canon

Op 12 augustus 2019 gaf partij N-VA de startnota vrij waarmee ze de onderhandelingen aan zouden vatten voor het vormen van de Vlaamse regering-Jambon die op 2 oktober 2019 ingezworen zou worden. In die nota pleit de partij voor het invoeren van een Vlaamse canon, een overzicht van 'ankerpunten' uit de Vlaamse geschiedenis en cultuur, in navolging van Nederland, met als doel het Vlaamse identiteitsbesef te bevorderen. Die lijst, samengesteld door een negenkoppige canoncommissie (waaronder ook Frank Willaert, voorzitter van KANTL en lid van de denktank Literaire Canon) zou, als het aan de Vlaamse bevolking zou liggen, onder andere Conciensces 'De Leeuw van Vlaanderen' (1838) bevatten, maar ook de collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog, en zelfs Belgische frietjes en de VRT-serie FC De Kampioenen. (NWS, 2019)

De Vlaamse regering heeft de commissie opgedragen de lijst klaar te hebben tegen oktober 2022.

2.2.3 Anderstalige literatuur

Het Nederlands is uiteraard niet de enige taal die in de loop van de geschiedenis literaire parels heeft voortgebracht. Het zou dan ook zonde zijn om in een identiteitsverruimend onderzoek niet te spreken over werken in de taal van Shakespeare, de taal van Goethe, de taal van Molière, of zelfs die van Cervantes. Ook de Arabische taal mag zeker niet buiten beschouwing gelaten worden. Het Departement Kanselarij en Buitenlandse Zaken stelde vast dat 18% van de leerlingen in het voltijds gewoon secundair onderwijs een andere thuistaal dan het Nederlands hebben. Dat zijn vier leerlingen in een klas van twintig. Het onderzoeken waard dus.

2.3 Bildungsroman en coming-of-age

De DBNL vertelt dat een Bildungsroman een literair genre is met romans waarin de opvoeding en karakterontwikkeling van de hoofdpersoon centraal staat. Het gaat over de *Bildung*, de vorming, van de held door diens omgeving. Hierdoor wordt de held volwassen(er) en krijgt die een zeker evenwicht in een breed-culturele context. (DBNL, 2012)

De term werd voor het eerst door de Duitse filosoof Johan Karl Simon Morgenstern geïntroduceerd. (OVG Universität Magdeburg, 2004)

Wat DBNL aanhaalt als het modelvoorbeeld van een Bildungsroman, is Goethes 'Wilhelm Meisters Lehrjahre', waarin het hoofdpersonage Willem, samen met zijn theaterploeg, een productie van Hamlet (waarin Willem de prins van Denemarken gestalte mag geven) op poten zet, met de nodige jeugdperikelen.

Ook Dickens' 'David Copperfield' (1849) en 'Great Expectations' (1860), Rousseaus 'Emile' (1762), Hesses 'Das Glasperlenspiel' (1943), maar ook Rollands 'Jean-Christophe' (1912) worden tot het genre gerekend. In het Nederlandse taalgebied werd het genre vertegenwoordigd door 'De kleine Johannes' (1887 e.v.) van Van Eeden en de 'Anton Wachter'-reeks van Vestdijk uit 1949. (DBNL, 2012)

Hoewel het genre van de Bildungsroman niet altijd zo geheten heeft, wil dat niet zeggen dat het niet al langer bestaat. De Arabische filosoof Ibn Tufail schreef reeds in de elfde eeuw 'Ḥayy ibn Yaqzān', een verhaal over een jongen die geïsoleerd opgevoed werd door de natuur en pas op zijn dertigste zijn eerste mens tegenkomt. (Palmer, J., Bresler, L., & Cooper, D., 2002)

Ook de beruchte schelmenroman 'Lazarillo de Tormes' is een voorbeeld van een Bildungsroman.

2.4 Duurzaam onderwijs

In 2015 stelde de Werkgroep Labo Onderwijs en Duurzaamheid (WLOD) van de KU Leuven een visietekst op rond duurzaam onderwijs, waarin deze term uitvoerig wordt behandeld. Hoewel WLOD specifiek werkt rond het verschaffen van duurzaam onderwijs aan de universiteit zelf, kan de tekst door zijn volledigheid perfect doorgetrokken worden naar het secundair onderwijs. De werkgroep maakt de keuze om geen definitie aan duurzaam onderwijs te kleven, maar ze opteren liever voor een holistische benadering: “Duurzaamheid is meervoudig, en omvat steeds verschillende gezichtspunten, duurzaamheid is niet een-dimensionaal. (...)”

Centraal is immers de gedachte dat duurzaamheidsinhouden nooit op zichzelf (kunnen) staan, maar binnen duurzaam onderwijs steeds verweven zijn met het proberen bij te brengen van een welbepaalde *houding*. Deze houding vertrekt vanuit de vaststelling dat de toekomst per definitie onkenbaar is, en stelt van daaruit de vraag hoe we ons handelen vandaag de dag duurzaam kunnen vormgeven met een gerichtheid op onze toekomst.” (WLOD, 2015)

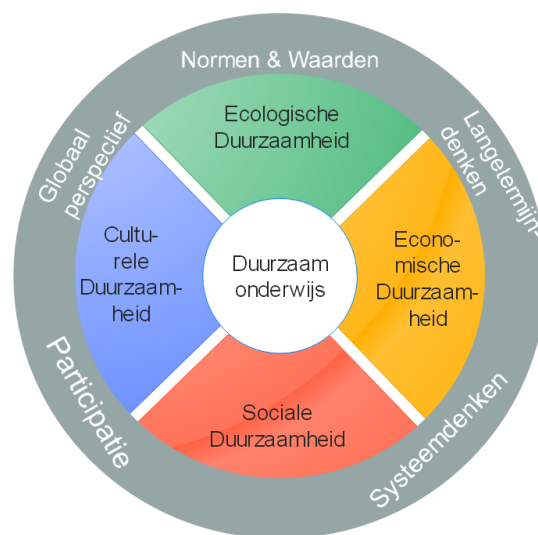
Hierna vermeldt de visietekst vier ankerpunten, in de plaats van op voorhand vastgelegde inhouden, die benadrukken dat “duurzaamheidsinhouden dynamisch benaderd dienen te worden, op elkaar ingrijpen en steeds in relatie staan tot elkaar.” (WLOD, 2015)

De werkgroep biedt bij elk van de ankerpunten ook een voorstel tot duurzaamheidsinhouden aan, die hieronder beschreven staan. (De afbeelding werd overgenomen uit de visietekst.)

Bij het luik dat de didactische aanpak behelst kan het volgende teruggevonden worden: “Duurzaam onderwijs staat nooit los op zichzelf. (...) Leren voor een wereld van morgen impliceert ook steeds dat je die wereld probeert te veranderen en te (re)construeren. Bijvoorbeeld: veranderen wat vandaag niet goed loopt; iets construeren zodat het in de toekomst beter loopt (dit veronderstelt een sterk reflectief vermogen); enzovoorts. Hierbij hoeft niet noodzakelijk gedacht te worden aan globale interventies of maatschappelijke veranderingen. Duurzaam onderwijs is immers niet per se gericht op grootschaligheid, maar ook steeds op het teweegbrengen van veranderingsprocessen in ons lokale leefmilieu: de stad of het dorp waarin we wonen; het eten dat we kopen; de manier waarop we met de natuur en elkaar omgaan; enzovoorts. Volgende zaken staan alvast erg vaak centraal:

- Een centrale handelings- en actiegerichtheid: in zijn didactische methodes maakt duurzaam onderwijs gebruik van een **appellerende** aanpak, die studenten ziet als capabele 'agents of change'
- Didactisch beroept duurzaam onderwijs zich vaak op methodes en resultaten van verschillende disciplines. Net omdat duurzaamheidskwesties zo veel-lagig en complex zijn, is één vastomlijnd antwoord uit één discipline zo goed als steeds onmogelijk. Duurzaam onderwijs is dus vaak **transdisciplinair**, bv. de opwarming van de aarde kan uit een puur fysisch perspectief bekeken worden, maar de rol van de mens is er aanzienlijk in, dus een filosofische/psychologische benadering kan zeker ook. De wiskunde behandelt dan de mogelijke oplossingen enzovoort.
- Een sterke **maatschappelijke betrokkenheid** zit reeds in de didactische aanpak verweven (in plaats van enkel in de inhouden van een bepaalde duurzaamheidskwestie).
- Een sterke inbedding in **ethische handelingsprincipes**” (WLOD, 2015)

De bovengenoemde ankerpunten vormen in combinatie met de didactische principes hierboven een solide basis voor dit onderzoek.

3 Onderzoeksmethode

3.1 Rondvraag identiteitsvormende literatuur

3.1.1 Doel

Om te weten te komen welke werken belangrijk geacht worden voor de vorming van de identiteit van jonge mensen, is het aangewezen autoriteiten op dat vlak te raadplegen.

3.1.2 Methode

Om dit kwalitatief onderzoek concreet uit te voeren, zal een bericht verstuurd worden naar onder andere KANTL (Frank Willaert –die overigens ook in de canoncommissie van de Vlaamse Canon zit–, Leen van Dijck), Het Oog van de Meester (Agnes Claeys, Paul De Loore), leraren Nederlands, Engels, Duits, en Frans, en andere mensen die in de literaire wereld werkzaam zijn, waarin telkens gevraagd wordt naar wat zij de belangrijkste canonieke werken vinden waarmee aan identiteitsvorming kan gedaan worden.

De volgende vragen worden gesteld:

- Welke werken waarmee u tijdens uw jeugd heeft kennisgemaakt, hebben op u een blijvende indruk achtergelaten, en waarom?
- Welke werken, uit zowel de Nederlandstalige literatuur, als uit de wereldliteratuur, zijn volgens u fundamenteel om aan identiteitsvorming te doen, en waarom?
- Zijn er werken die volgens u zeker niet of niet meer behandeld moeten worden in het literatuuronderwijs in Vlaanderen, en waarom?

Door de bovenstaande vragen te stellen, kan er enerzijds gepolst worden naar werken die invloed hadden op de literair invloedrijken, en anderzijds naar een werk of een schrijver die ze zelf niet gelezen hebben, maar waar ze toch het nut of de invloed ervan inzien (door bijvoorbeeld ervaringen van collega's of leeftijdsgenoten).

3.2 Identiteitscanon/Groeicanon

3.2.1 Criteria

Gebaseerd op de criteria die voor de Literaire Canon van KANTL gebruikt worden, in combinatie met de vergaarde informatie over identiteit en Gen Z, heb ik onderhand drie criteria kunnen vastleggen waaraan een werk zal moeten voldoen om in de identiteitscanon, of liever groeicanon (zie 4.3), opgenomen te worden.

- Het werk moet een literaire status genieten. Dat wil zeggen dat het 'erkend' moet zijn als literatuur, dat kan door onder andere bekroond te zijn, of door kenners also bestempeld te worden.
- Het werk maakt deel uit van ofwel het prozagenre, het dramatisch genre, of het poëtisch genre. Dit criterium is gebaseerd op een principe van de Literaire Canon, maar waar de KANTL een begrenzing gebruikt (het werk mag niet uitgegeven zijn als kinder- of jeugdliteratuur), verdwijnt deze voor dit onderzoek.
- Het werk moet een vorm van identiteitsbesef bevatten. Concreet wil dat zeggen dat het een van de volgende drie (uiteraard overlappende) thema's moet bevatten:
  - o Wie ben ik?
  - o Hoe verhoud ik mij tot anderen?
  - o Wat is mijn plaats in het grotere geheel?

De thema's zijn gebaseerd op wat in de literaire kritiek *reader-response theory* heet, waarbij de lezer van een werk uitgaat van de eigen persoonlijke identiteit, en die vergelijkt met de identiteit van de personages in dat werk.

3.3 Kritische noot: kan identiteit gecanoniseerd worden?

In het artikel van historica Agnes Claeys, 'Tegen de ontworteling en de vervreemding, een pleidooi voor het zelfverstaan van (een) cultuur', wordt het volgende geschreven:

"Cultuur kan niet zonder een soort canon, dat zich echter niet laat opsluiten in een aantal culturele thema's. (...) Dit betekent dat de leraar zijn antenne richt naar de wereld en de werkzaamheid van de traditie in het heden (h)erkent. Er is dus cultuuroverdracht nodig. Hoe kan je begrijpen wat interpretatie is als de grondtekst verdwijnt? De canon is geen kwestie van allerlei wetenswaardigheden, noch van het opbouwen van eruditie (hoewel een erudiet persoon wel bewondering verdient), noch een 'cultus' van het erfgoed, wel een canon die, zoals Geert Buelens in de Standaard van 11 september 2008 stelt, vanuit "absolute ankerpunten" (bvb. in de Nederlandse literatuur: Multatuli, Elsschot) zowel "maatgevend" en smaakbevorderend is als "open en genereus", en ons toelaat een gesprek te voeren." (Claeys)

In de correspondentie die ik reeds voerde met mevrouw Claeys in het kader van dit bacheloronderzoek werd gauw duidelijk dat het in een zekere mate paradoxaal is om het in één adem te hebben over het willen verruimen van identiteit, en over het opstellen van een beperkende canonlijst.

Het is echter niet mijn bedoeling te pretenderen dat de identiteits-/groeicanon een exhaustieve of bindende lijst moet zijn. Het moet een hulpinstrument zijn dat jongeren op de goede weg kan helpen.

3.4 Integratie literatuurlessen

De uiteindelijke bedoeling van dit onderzoek naar identiteitsvormende literatuur, is het opmaken van een lespakket dat rond een bepaald thema is opgebouwd. In die lessen zal vertrokken worden uit actuele thema's, zoals de Black Lives Matterbeweging, genderidentiteit, klimaatbetogingen, enzovoorts. Elk thema zal vergezeld worden van een of meerdere canonieke werken die men kan analyseren, zowel inhoudelijk, contextueel, als formeel. Door werken in verschillende talen te gebruiken, worden de lespakketten vakoverschrijdend. Naast canonieke literatuur zal er ook popcultuur in de lessen vervat zitten, als opstap. Op die manier wordt het thema net dat tikkeltje aanschouwelijker.

Het lespakket dat concreet naar aanleiding van dit onderzoek gemaakt zal worden, zal over het thema gender en oriëntatie handelen.

4 Resultaten en verwerking

4.1 Reacties op de vragen

Van de vijftig brieven die ik rondstuurde, kreeg ik slechts een vijfde terug. Dat is een spijtige zaak, maar wel volledig te begrijpen. Het afgelopen jaar is schermtijd heel kostbaar geworden, en ik kan uiteraard niemand dwingen om een deel van deze kostbare nieuwe valuta op te offeren. Ik ben de deelnemers, een aantal van mijn eigen oud-leraren, maar ook leden van Het oog van de meester, uiteraard heel dankbaar voor hun tijd, maar dit onderdeel vormt een zwakkere schakel in het onderzoek. Ik heb wel geprobeerd zo uitgebreid en genuanceerd mogelijk de resultaten te verwerken. De resultaten mogen dan gezien worden als een steekproef, eerder dan een volledig kwantitatief onderzoek.

4.1.1 Vraag 1: Welke werken vond u zelf identiteitsvormend?

Deze vraag werd in alle inzendingen uitvoerig beantwoord. De participanten kozen doorgaans voor de werken die ze lazen, of waarmee ze kennismaakten tijdens de derde graad van hun humaniora. De literatuur die ze opgaven, maakte een blijvende indruk, en was voor hen dus identiteitsvormend.

Het oudste literair werk dat naar voren kwam bij de inzendingen was Van den vos Reynaerde, het dertiende-eeuwse dierenepos van de mythische Willem, die *Madocke maecte*. De Neerlandici onder de participanten prezen het werk voor de vele taalspelletjes die het werk bevat, maar ook voor de hevige maatschappijkritiek die duidelijk te vinden is in dit Middelnederlandse epos.

Poëzie

Dat poëzie een duidelijke uitdrukking is van onduidelijke gevoelens kon de Engels-Amerikaanse dichter W.H. Auden ons al vertellen, maar dat dit citaat niet tegen dovemansoren gezegd werd, is duidelijk in de inzendingen: bijna alle participanten geven een of meerdere dichtbundels aan als identiteitsvormend. De meest genoemde dichters uit de Nederlandstalige contreien zijn de West-Vlaamse priester-lyricus Guido Gezelle, en diens officieuze opvolger, de Antwerpse expressionistische woordkunstenaar Paul Van Ostaijen. Gezelle wordt genoemd/geroemd voor zijn breken met de traditionele normen en vormen van poëzie, waarmee hij aantoonde dat poëzie meer is dan een som van regeltjes. Van Ostaijens werk kan helpen bij het out-of-the-box denken door de revolutionaire typografie, maar ook bij de op het eerste gezicht luchtige verwerking van serieuzere thematieken als oorlog.

Naast Nederlandstalige poëten worden ook een aantal internationale kopstukken naar voren geschoven. Voor een aantal participanten was de poëzie van de 'vader van de Franse romantiek', Alphonse de Lamartine, heel behulpzaam bij het vormen van een zelfbeeld. Ook het verzameld dichtwerk van de Fransmannen Alfred De Vigny, Alfred De Musset, maar ook dat van Paul Verlaine bleken toonaangevend.

Proza

De participanten haalden ook een aantal boegbeelden aan die KANTL in de laatste versie van de literaire canon opnam. Zo wordt de naam Louis Paul Boon tal van keren herhaald. Boon gaf een gezicht aan de vele volkslegenden en volkshelden, en op die manier leerden de participanten de menselijke kant van de maatschappij van weleer kennen.

Ook de Nederlandse naturalist Louis Couperus was een van de favorieten. Vooral 'Eline Vere' (1889), het debuut van deze auteur, deed beseffen dat men in literatuur het innerlijk van mensen eigenlijk beter leert kennen dan in het werkelijke leven, dat literatuur ook het enige medium is waarin dat mogelijk is: binnendringen in iemands gedachten en gevoelens en die persoon beter leren kennen dan men zichzelf kent. De depressieve gevoelens die Couperus beschrijft zijn voor heel veel mensen vandaag ongetwijfeld zeer herkenbaar en op die manier sluit zo'n 'oud' boek zeer nauw aan bij de leefwereld van veel jongeren vandaag.

Multatuli's 'Max Havelaar' werd aangehaald voor de scherpe maatschappijkritiek die doorheen het werk tot uiting komt. In tijden van *Black Lives Matter*-protesten blijkt deze relevanter dan ooit.

Cyriel Buysse's 'Tantes' (1924) passeerde ook de revue voor de realistische weergave van het Vlaamse plattelandleven in het begin van de twintigste eeuw, waardoor men meer over het eigen verleden te weten komt. W.F. Hermans werd vertegenwoordigd met zijn 'De donkere kamer van Damokles' (1985), 'De heilige van de horlogerie' (1987), en met 'Nooit meer slapen' (1966). De wetenschappelijke opleiding van Hermans, sociale geografie en daarna fysieke geografie, zorgt voor een hele rationele benadering van universele maar rauwe gevoelens, die, in combinatie met de literariteit waarmee hij zijn werk doorspekt, allesbehalve zorgt voor een ver-van-mijn-bedshow.

Harry Mulisch kon uiteraard niet ontbreken, als een van de kopstukken van de Vlaams-Nederlandstalige literatuur, met werken als 'De aanslag' (1982) en 'De ontdekking van de hemel' (1992), maar vooral zijn 'Twee vrouwen' (1975) werd geloofd. In het werk worden veel maatschappijrelevante onderwerpen aangesneden, maar een van de participanten was vooral te spreken over hoe de auteur in die tijd met het gegeven van de zogezegde 'WLW-relatie' (*woman loving woman*) omging.

Een te verwachten nieuwkomer in deze lijst van groten is de Antwerpse Tom Lanoye. 'Kartonnen dozen' (1991) is een semi-autobiografisch werk, dat verhaalt over de jeugd en jongvolwassenheid, meer bepaald over het ontdekken van de seksualiteit van een onwetende tiener.

Een opvallende afwezige bij de inzendingen is Hugo Claus (1929 – 2008). Als meest bekroonde Nederlandstalige auteur verdient deze zeker een plaats in deze lijst. Vooral zijn meesterwerk 'Het verdriet van België' (1983) mag vermeld worden.

Naast deze Vlaamse prozawerken, werden ook een aantal anderstalige werken als invloedrijk ervaren. Zo werd de Duitstalige roman 'Narziss und Goldmund' van Herman Hesse (1930) opgegeven voor de hoge mate aan romantiek die de jongeren uit het boek ervaren op hun zoektocht door het leven. Een volgende stilistische parel is het Spaanstalige 'De kroniek van een aangekondigde dood' van Colombiaans auteur Gabriel García Márquez (1981). Dit moraliserend werk focust op de collectieve verantwoordelijkheid die een maatschappij heeft. Dat thema werd ook in de Russische taal vertegenwoordigd met Fjodor Dostojevskis 'Misdaad en Straf' (1866).

4.1.2 Vraag 2: Welke werken zijn 'fundamenteel' om aan identiteitsvorming te doen?

Welke werken zijn fundamenteel? Een moeilijke vraag, en misschien helemaal niet realistisch: zijn boeken echt noodzakelijk om een identiteit te vormen? Nee. Wil dat zeggen dat ze er geen rol kunnen spelen in het groeiproces van een jongere? Opnieuw, nee. Deze opmerking kwam bij de participanten een aantal keer naar boven (zie 3.3 Kritische noot). De werken die de participanten opgegeven hebben, kunnen grofweg opgedeeld worden volgens de stroming/het tijdvak waarin ze verschenen.

Voor de middeleeuwse literatuur hebben we:

- Van den Vos Reynaerde (1230 – 1260)
- Karel ende Elegast (1250)
- Beatrijs (1300 – 1350)
- Lanseloet van Denemerken – Abele spelen (1350 – 1400)
- Elckerlyc (1470)

Deze werken zijn volgens de participanten 'fundamenteel', omdat zo de dynamiek van een gelaagde en immer veranderende samenleving blootgelegd wordt. Daarnaast zijn er natuurlijk ook de vele taalspelletjes en woordkunstwerken die de werken opfleuren.

De aangegeven fundamentele renaissanceschrijvers zijn:

- Joost van den Vondel (1587 – 1679), met Lucifer (1654)
- Gerbrand Adriaenszoon Bredero (1585 – 1618)

Voor de negentiende eeuw hebben we:

- Het verzameld dichtwerk van Guido Gezelle (1830 – 1899)
- Max Havelaar, Multatuli (1859)
- Verzameld werk van Couperus (1863 – 1923)
- Verzameld werk van Van de Woestijne (1878 – 1929)

In de vooroorlogse periode is er:

- Het Gezin Van Paemel, Cyriel Buysse (1903)
- Verzameld werk van Jakobus Cornelis Bloem (1887 – 1966)
- Verzameld werk van Richard Minne (1891 – 1965)
- Verzameld werk van Martinus Nijhoff (1894 – 1953)
- Verzameld dichtwerk van Paul Van Ostaijen (1896-1928)
- Kaas, Willem Elsschot (1933)
- Verzameld werk van Gerrit Achterberg (1905 – 1962)
- Verzameld werk van Gerhardt (1905 – 1997)

En in de naoorlogse periode hebben we:

- Animal Farm, George Orwell (1945)
- 1984, George Orwell (1949)
- The Catcher in the Rye, J. D. Salinger (1951)
- Verzameld dichtwerk van Pablo Neruda (1904-1973)
- A Clockwork Orange, Anthony Burgess (1962)
- Twee vrouwen, Harry Mulisch (1975)
- Kartonnen dozen, Tom Lanoye (1991)

Zoals te zien wordt in de naoorlogse periode haast geen melding gemaakt van Nederlandstalige werken, hoewel die er zeker wel waren. Het feit dat deze periode voor de participanten gekenmerkt wordt door vooral anderstalige literatuur, heeft wellicht te maken met de internationalisering van na de Tweede Wereldoorlog, waardoor meer aandacht gevestigd werd op deze werken.

Uit de eenentwintigste zijn volgende werken belangrijk:

- De Vliegeraar, Khaled Hosseini (2003)
- Joe Speedboot, Tommy Wieringa (2005)
- De Helaasheid der dingen, Dimitri Verhulst (2006)
- Het smelt, Lize Spit (2015)

4.1.3 Vraag 3: Welke werken zijn niet (meer) geschikt voor literatuuronderwijs?

De participanten waren het er unaniem over eens dat geen enkel werk in principe ongeschikt is voor het literatuuronderwijs. Wat wel aan de orde is, is een goede selectie om schrijvers en werken te leren kennen. Zo kan bij Claus geopteerd worden niet langer naar de romans terug te grijpen, maar naar de gedichten (zoals 'Envoi', dat aan het lied van de Belgische band Absynthe Minded gekoppeld kan worden). Ook Vondels romans blijven beter in de kast liggen tijdens de lessen, zijn gedicht Kinder-lyck is dan bijvoorbeeld wel meer behapbaar.

Een volgend punt dat prevalent was in de reacties, was dat elk bestaand literair werk wel op de een of andere manier een impact kan hebben op een jonge lezer. Niet elk werk is echter geschikt voor elke leeftijdsgroep. Daarom is het belangrijk om naast een goede

selectie, ook een goed kader te creëren rond de geselecteerde werken. Op die manier wordt alles in de juiste historische en sociale context geplaatst, waardoor de literariteit niet ten koste gaat van de interpretatie.

Als laatste brachten de participanten het nabijheidsprincipe op. Er zijn weinig leerlingen die uit zichzelf een stoffig middeleeuws epos of een met ezeloren gesierd überromantische novelle zullen lezen, in tegenstelling tot de bestsellers van vandaag, zoals Lize Spit haar 'Het Smelt', of Marieke Lucas Rijneveld hun 'De avond is ongemak', die in praktisch elke boekhandel voor het grijpen liggen, maar die daarom niet minder literair zijn. Wie graag leest, komt automatisch bij deze auteurs terecht, maar het is belangrijk om jongeren kennis te laten maken met het beste wat er in onze literatuur gemaakt is, tijdens het literatuuronderwijs zelf.

4.2 De literaire groeimatrix

Welke werken kunnen jongeren nu op weg helpen om hun identiteit vorm te geven, welke werken helpen jongeren groeien? Om op die vraag te antwoorden, is een matrix opgesteld met twaalf verschillende categorieën. Er is een onderverdeling (a) gender en oriëntatie – (b) etniciteit – (c) Sociale klasse, drie grote categorieën waarin aan zelfontdekking en identiteitsvorming kan gedaan worden, en er is de onderverdeling (i) individu – (ii) relatie – (iii) maatschappij, de drie niveaus waarop aan die identiteitsvorming gedaan kan worden.

Op elke kruising wordt een vraag geformuleerd, zoals hieronder te zien is. Om een werk onder te kunnen brengen in deze matrix, moeten een of meerdere vragen beantwoord worden in desbetreffend werk. Werken kunnen ook een score krijgen naargelang het aantal vragen dat beantwoord kan worden. Op die manier kan men zien hoe hoog de identiteitsgroei van een bepaald werk is.

	A. GENDER EN ORIËNTATIE	B. ETNICITEIT	C. SOCIALE KLASSE
I. INDIVIDU	(Ia) Hoe maken mijn gender en oriëntatie me tot wie ik ben?	(Ib) Hoe maakt mijn etnische afkomst me tot wie ik ben?	(Ic) Hoe maakt mijn sociale klasse me tot wie ik ben?
II. RELATIE	(IIa) Hoe beïnvloeden mijn gender en oriëntatie mijn relatie met anderen?	(IIb) Hoe beïnvloedt mijn etnische afkomst mijn relatie met anderen?	(IIc) Hoe beïnvloedt mijn sociale klasse mijn relatie met anderen?
III. MAATSCHAPPIJ	(IIIa) Hoe beïnvloeden mijn gender en oriëntatie mijn plek in de maatschappij?	(IIIb) Hoe beïnvloedt mijn etnische afkomst mijn plek in de maatschappij?	(IIIc) Hoe beïnvloedt mijn sociale klasse mijn plek in de maatschappij?

4.2.1 Gender en oriëntatie

Tijdens de adolescentie wordt elke jongere geconfronteerd met de eigen seksualiteit en genderidentiteit, zij het in afwisselende mate. Bij het lemma 'genderidentiteit' vinden we op de website van çavaria het volgende:

“Genderidentiteit is het innerlijke gendergevoel dat mensen ervaren. Tegenwoordig wordt genderidentiteit bekeken als een spectrum waarop veel verschillende binaire en non-binaire genderidentiteiten te vinden zijn. Er bestaan dus niet enkel mannelijke en vrouwelijke genderidentiteiten, maar ook variaties van beide of van geen van beide. Voorbeelden zijn: bigender, man, genderfluïde, non-binair, vrouw, ... Iemand's genderidentiteit hoeft niet vast te liggen, en kan veranderen doorheen de tijd. Sommige mensen ervaren geen genderidentiteit, dit noemen we agender.” (çavaria)

Oriëntatie kent de tweedeling romantisch en seksueel. Çavaria vertelt het volgende:

“Je seksuele en romantische oriëntaties gaan over wie je romantisch en/of seksueel aantrekkelijk vindt. Er kan een onderscheid gemaakt worden tussen twee soorten aantrekkings: seksuele (zie: Seksuele oriëntatie) en romantische (zie: Romantische oriëntatie). Romantische en seksuele aantrekkings kunnen samenvallen, maar dat is niet voor iedereen zo. Vroeger werd het woord seksuele geaardheid gebruikt. Tegenwoordig gebruiken we oriëntatie om aan te geven dat op wie je seksueel en/of romantisch valt niet altijd duidelijk afgebakend is en tot wie je je aangetrokken voelt kan variëren doorheen de tijd en in intensiteit (=seksuele en/of romantische fluïditeit) doorheen de tijd.” (çavaria)

4.2.2 Etniciteit

Hoewel er vandaag elke dag wel wat in de media verschijnt over migranten en asielaanvragen, is migratie niet iets dat zich alleen in deze tijd voordoet. Er waren migratiegolven na de tweede wereldoorlog, na de mijnramp van Marcinelles in 1956, tijdens de jaren '70, én tijdens de jaren '90. Statistisch gezien zou elke klasgroep vandaag minimaal twee leerlingen met een migratieachtergrond moeten hebben. Onder etniciteit begrijpen we dan ook het (mythische) behoren tot een volk. We herkennen de Griekse stam 'ἔθνος' (*ethnos*), die 'volk' betekent. Etniciteit kan volgens Oxford Dictionary dan ook gedefinieerd worden als volgt: groepen mensen die eenzelfde religie hebben, eenzelfde taal spreken, verwant zijn met elkaar, of eenzelfde cultuur delen, behoren tot dezelfde identiteit.

4.2.3 Sociale klasse

Niet iedereen behoort tot dezelfde sociale klasse. Deze categorie werd toegevoegd aan de matrix om jongeren een beeld te geven van hoe horen tot een andere sociale klasse invloed kan hebben op de eigen identiteit.

4.3 De literaire groeicanon

Hoe relevant is een werk om ermee aan de slag te gaan in de les? Om daar een antwoord op te kunnen geven, werden de werken die aangegeven werden, samen met werken die een zekere status hebben verworven in de literaire wereld, in de matrix geplaatst.

De frequentie waarmee ze voorkomen, bepaalt de relevantie, zoals op de volgende bladzijden te zien is. Zo kan 'Van den vos Reynaerde' bijvoorbeeld zeven van de negen vragen beantwoorden. Het is niet zo evident om vanuit het Reinaertverhaal te antwoorden op de vragen uit de kolom gender en oriëntatie, maar het relatiegegeven is wel goed vertegenwoordigd in het werk. Ook 'Pieter Daens' van Louis Paul Boon beantwoordt zeven vragen uit de matrix.

Het is natuurlijk niet uit te sluiten dat elk werk afzonderlijk gebruikt kan worden tijdens de lessen, voor verschillende thema's en niveaus, aangezien identiteitsgroei een heel persoonlijk proces is. Een werk kan voor de ene persoon een volledig andere waarde hebben, of een hele andere les met zich meedragen dan voor de andere.

De werken die in combinatie met de groeimatrix op de volgende bladzijden de groeicanon vormen, zijn slechts het begin van een eindeloze lijst werken. Zoals ik reeds aanhaalde met de kritische noot van deel 3.3, is de groeicanon geen exhaustieve lijst, en kan ze dus naar hartenlust aangevuld worden.

De werken in het vet zijn ook werken die in de canon van de Nederlandstalige literatuur 50+1 van KANTL opgenomen zijn.

4.3.1 De canon van Nederlandstalige literatuur en de groeimatrix

In de beperkte ruimte van deze bachelorproef was het helaas niet mogelijk om dit uit te werken, maar het zou een interessant denkexperiment zijn om de werken die in de canon van de Nederlandstalige literatuur opgenomen zijn, in de groeimatrix te plaatsen. Door de gecanoniseerde werken te onderwerpen aan de groeicriteria, wordt de mate van identiteitsgroei snel duidelijk.

A. GENDER EN ORIËNTATIE	B. ETNICITEIT	C. SOCIALE KLASSE
<p><i>(Ia) Hoe maken mijn gender en oriëntatie me tot wie ik ben?</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Lanseloet van Denemerken – Abele spelen (1350 – 1400) - Elckerlyc (1470) - Rijmsnoer, Guido Gezelle (1897) - Verzamelde gedichten, Jakobus Cornelis Bloem (1887 – 1966) - Verzameld werk van Gerrit Achterberg (1905 – 1962) - 1984, George Orwell (1949) - The Catcher in the Rye, J. D. Salinger (1951) - Honderd liefdessonnetten, Pablo Neruda (1959) - A Clockwork Orange, Anthony Burgess (1962) - Twee vrouwen, Harry Mulisch (1975) - Kartonnen dozen, Tom Lanoye (1991) - Joe Speedboot, Tommy Wieringa (2005) - Het smelt, Lize Spit (2015) - Call me by your name, André Aciman (2007) - Oranges are not the only fruit, Jeanette Winterson (1985) - Het verdriet van België, Hugo Claus (1983) 	<p><i>(Ib) Hoe maakt mijn etnische afkomst me tot wie ik ben?</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Van den Vos Reynaerde (1230 – 1260) - Karel ende Elegast (1250) - Beatrijs (1300 – 1350) - Elckerlyc (1470) - Rijmsnoer, Guido Gezelle (1897) - Max Havelaar, Multatuli (1859) - Verzameld werk van Richard Minne (1891 – 1965) - Het levend monogram, Ida Gerhardt (1955) - Animal Farm, George Orwell (1945) - De Vliegeraar, Khaled Hosseini (2003) - Oranges are not the only fruit, Jeanette Winterson (1985) - Oeroeg, Hella Haase (1948) - Het moois dat we delen, Ish Ait Hamou (2019) - Pieter Daens, Louis Paul Boon (1971) - Lord of the flies, William Golding (1954) - Koning van Katoren, Jan Terlouw (1971) - Het verdriet van België, Hugo Claus (1983) 	<p><i>(Ic) Hoe maakt mijn sociale klasse me tot wie ik ben?</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Van den Vos Reynaerde (1230 – 1260) - Karel ende Elegast (1250) - Beatrijs (1300 – 1350) - Lanseloet van Denemerken – Abele spelen (1350 – 1400) - Elckerlyc (1470) - Max Havelaar, Multatuli (1859) - Eline Vere, Louis Couperus (1889) - Het Gezin Van Paemel, Cyriel Buysse (1903) - Verzameld werk van Richard Minne (1891 – 1965) - Kaas, Willem Elsschot (1933) - Animal Farm, George Orwell (1945) - 1984, George Orwell (1949) - A Clockwork Orange, Anthony Burgess (1962) - De Vliegeraar, Khaled Hosseini (2003) - De Helaasheid der dingen, Dimitri Verhulst (2006) - Het smelt, Lize Spit (2015) - Oeroeg, Hella Haase (1948) - Het moois dat we delen, Ish Ait Hamou (2019) - Pieter Daens, Louis Paul Boon (1971) - Lord of the flies, William Golding (1954) - Koning van Katoren, Jan Terlouw (1971)

I. INDIVIDU

II. RELATIE

(IIa) Hoe beïnvloeden mijn gender en oriëntatie mijn relatie met anderen?

- **Van den Vos Reynaerde** (1230 – 1260)
- **Lanseloet van Denemerken – Abele spelen** (1350 – 1400)
- **Elckerlyc** (1470)
- **Rijmsnoer**, Guido Gezelle (1897)
- **Verzamelde gedichten**, Jakobus Cornelis Bloem (1887 – 1966)
- Verzameld werk van Gerrit Achterberg (1905 – 1962)
- 1984, George Orwell (1949)
- The Catcher in the Rye, J. D. Salinger (1951)
- Honderd liefdesonnetten, Pablo Neruda (1959)
- Twee vrouwen, Harry Mulisch (1975)
- Kartonnen dozen, Tom Lanoye (1991)
- Joe Speedboot, Tommy Wieringa (2005)
- Het smelt, Lize Spit (2015)
- Call me by your name, André Aciman (2007)
- Oranges are not the only fruit, Jeanette Winterson (1985)
- Pieter Daens, Louis Paul Boon (1971)
- **Het verdriet van België**, Hugo Claus (1983)

(IIb) Hoe beïnvloedt mijn etnische afkomst mijn relatie met anderen?

- **Van den Vos Reynaerde** (1230 – 1260)
- **Karel ende Elegast** (1250)
- **Beatrijs** (1300 – 1350)
- **Elckerlyc** (1470)
- **Lucifer**, Joost van den Vondel (1654)
- **Rijmsnoer**, Guido Gezelle (1897)
- **Max Havelaar**, Multatuli (1859)
- Verzameld werk van Richard Minne (1891 – 1965)
- **Het levend monogram**, Ida Gerhardt (1955)
- Animal Farm, George Orwell (1945)
- De Vliegeraar, Khaled Hosseini (2003)
- Joe Speedboot, Tommy Wieringa (2005)
- Oranges are not the only fruit, Jeanette Winterson (1985)
- **Oeroeg**, Hella Haase (1948)
- Het moois dat we delen, Ish Ait Hamou (2019)
- Pieter Daens, Louis Paul Boon (1971)
- Lord of the flies, William Golding (1954)
- Koning van Katoren, Jan Terlouw (1971)
- **Het verdriet van België**, Hugo Claus (1983)

(IIb) Hoe beïnvloedt mijn sociale klasse mijn relatie met anderen?

- **Van den Vos Reynaerde** (1230 – 1260)
- **Karel ende Elegast** (1250)
- **Beatrijs** (1300 – 1350)
- **Elckerlyc** (1470)
- **De Spaenschen Brabander**, Gerbrand Adriaenszoon Bredero (1585 – 1618)
- **Lanseloet van Denemerken – Abele spelen** (1350 – 1400)
- **Lucifer**, Joost van den Vondel (1654)
- **Max Havelaar**, Multatuli (1859)
- Eline Vere, Louis Couperus (1889)
- **Het Gezin Van Paemel**, Cyriel Buysse (1903)
- Kaas, Willem Elsschot (1933)
- Animal Farm, George Orwell (1945)
- 1984, George Orwell (1949)
- De Vliegeraar, Khaled Hosseini (2003)
- Joe Speedboot, Tommy Wieringa (2005)
- De Helaasheid der dingen, Dimitri Verhulst (2006)
- Het smelt, Lize Spit (2015)
- Oeroeg, Hella Haase (1948)
- Het moois dat we delen, Ish Ait Hamou (2019)
- Pieter Daens, Louis Paul Boon (1971)
- Lord of the flies, William Golding (1954)
- Koning van Katoren, Jan Terlouw (1971)

III. MAATSCHAPPIJ

(IIIa) Hoe beïnvloeden mijn gender en oriëntatie mijn plek in de maatschappij?

- **Beatrijs** (1300 – 1350)
- **Lanseloet van Denemerken – Abele spelen** (1350 – 1400)
- **Rijmsnoer**, Guido Gezelle (1897)
- **Verzamelde gedichten**, Jakobus Cornelis Bloem (1887 – 1966)
- 1984, George Orwell (1949)
- The Catcher in the Rye, J. D. Salinger (1951)
- Honderd liefdessonnetten, Pablo Neruda (1959)
- A Clockwork Orange, Anthony Burgess (1962)
- Twee vrouwen, Harry Mulisch (1975)
- Kartonnen dozen, Tom Lanoye (1991)
- Het smelt, Lize Spit (2015)
- Oranges are not the only fruit, Jeanette Winterson (1985)
- **Het verdriet van België**, Hugo Claus (1983)

(IIIb) Hoe beïnvloedt mijn etnische afkomst mijn plek in de maatschappij?

- **Van den Vos Reynaerde** (1230 – 1260)
- **Karel ende Elegast** (1250)
- **Beatrijs** (1300 – 1350)
- **Lucifer**, Joost van den Vondel (1654)
- **Rijmsnoer**, Guido Gezelle (1897)
- **Max Havelaar**, Multatuli (1859)
- Verzameld werk van Richard Minne (1891 – 1965)
- **Verzameld dichtwerk** van Paul Van Ostaijen (1896-1928)
- **Het levend monogram**, Ida Gerhardt (1955)
- Animal Farm, George Orwell (1945)
- De Vliegeraar, Khaled Hosseini (2003)
- Oranges are not the only fruit, Jeanette Winterson (1985)
- **Oeroeg**, Hella Haase (1948)
- Het moois dat we delen, Ish Ait Hamou (2019)
- Pieter Daens, Louis Paul Boon (1971)
- Lord of the flies, William Golding (1954)
- Koning van Katoren, Jan Terlouw (1971)
- **Het verdriet van België**, Hugo Claus (1983)

(IIIc) Hoe beïnvloedt mijn sociale klasse mijn plek in de maatschappij?

- **Van den Vos Reynaerde** (1230 – 1260)
- **Karel ende Elegast** (1250)
- **Beatrijs** (1300 – 1350)
- **Lucifer**, Joost van den Vondel (1654)
- **De Spaenschen Brabander**, Gerbrand Adriaenszoon Bredero (1585 – 1618)
- **Max Havelaar**, Multatuli (1859)
- Eline Vere, Louis Couperus (1889)
- **Het Gezin Van Paemel**, Cyriel Buysse (1903)
- Kaas, Willem Elsschot (1933)
- Animal Farm, George Orwell (1945)
- 1984, George Orwell (1949)
- A Clockwork Orange, Anthony Burgess (1962)
- De Vliegeraar, Khaled Hosseini (2003)
- De Helaasheid der dingen, Dimitri Verhulst (2006)
- **Oeroeg**, Hella Haase (1948)
- Het moois dat we delen, Ish Ait Hamou (2019)
- Pieter Daens, Louis Paul Boon (1971)
- Lord of the flies, William Golding (1954)
- Koning van Katoren, Jan Terlouw (1971)
- **Het verdriet van België**, Hugo Claus (1983)

5 Conclusie, eindproduct en reflectie

Om gen-z'ers op een duurzame manier klassieke en canonieke literatuur te laten gebruiken om aan identiteitsvorming en -groei te doen, is een lespakket opgesteld rond gender en oriëntatie. In de eerste fase wordt het lesthema onder de loep genomen. Dat gebeurt met voorbeelden uit de actualiteit, waar een onderwijsleergesprek aan gekoppeld kan worden.

Tijdens de tweede fase wordt de literaire groeicanon gebruikt. Daar wordt aan de hand van tekstfragmenten het thema nog verder uitgediept. Zo krijgen de leerlingen de kans om met klassiek materiaal een breder perspectief te krijgen op het thema. De leerlingen wordt aangeleerd literaire teksten te onderwerpen aan literaire kritiek, en dat gebeurt via zeven literaire lenzen: Marxistische lens – psychoanalytische lens – archetypische lens – receptietheorie – nieuw-historische lens – formele lens – genderlens.

De derde fase bestaat uit een (al dan niet individuele) verwerkingsopdracht, waar de leerlingen met canoniek materiaal zullen werken, in combinatie met hun tegenhangers in de hedendaagse popcultuur.

Op die manier wordt aan alle centrale punten van de Werkgroep Labo Onderwijs en Duurzaamheid (WLOD) van de KU Leuven geantwoord. (WLOD, 2015)

- Door de vermelding en verwerking van popcultuur spreken we over een **appellerende** aanpak. Ze zien dat het besproken thema geen ver-van-mijn-bedshow is, en steken de handen uit de mouwen.
- Door de vakoverschrijdende aanpak kan gesproken worden over een **transdisciplinaire** lessenreeks, met accenten op verschillende niveaus.
- Een sterke **maatschappelijke betrokkenheid** kan teruggevonden worden in de verwerkingsopdrachten en uiteraard in de aangewende actua-items.
- Een sterke inbedding in **ethische handelingsprincipes** is terug te vinden in de verantwoordelijkheid die de lesgever draagt tijdens de onderwijsleergesprekken, om de leerlingen op een zo socratisch mogelijke wijze tot inzicht te brengen. Op die manier leren leerlingen kritisch na te denken en leren ze zich vragen te stellen bij zaken die op het eerste gezicht vanzelfsprekend lijken.

In de canonlijst die opgesteld werd voor deze paper is een onderscheid te zien tussen werken die kunnen helpen voor identiteitsgroei uit zowel het Nederlandstalige deel van de wereldbibliotheek, en hun equivalenten uit het niet-Nederlandstalige deel. Deze worden ook telkens behandeld in de lespakketten.

Dit onderzoek is, door het beperkte tijdsbestek dat de bachelorproef biedt, en door de geringe bijdragen die te wijten zijn aan de schermtijdvermoeidheid van de coronacrisis, geen sluitend antwoord op de vraag '*Hoe kunnen we Gen Z via canonieke literatuur helpen bij hun identiteitsvorming, op een manier die bijdraagt tot duurzaam onderwijs?*'. Ik hoop wel dat ik een goede start heb meegegeven voor verder onderzoek, en dat ik de lont van het *canon* van Theseus' schip heb aangestoken, om de horizons van Gen Z te verbreden.

6 Bibliografie

- Bontekoning, Aart C. (1997). *Generaties in Organisaties*, Universiteit Tilburg, proefschrift
- çavaria. (z.d.). *Woordenlijst | çavaria*. cavaria.be. <https://cavaria.be/woordenlijst>
- Claeys, A. (z.d.). *Tegen de ontworteling en de vervreemding, een pleidooi voor het zelfverstaan van (een) cultuur*. Het Oog van de Meester. <https://oogvandemeester.be/tegen-de-ontworteling-en-de-vervreemding-een-pleidooi-voor-het-zelfverstaan-van-een-cultuur/>
- DBNL. (2012). *Algemeen letterkundig lexicon* · dbnl. https://www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/dela012alge01_01_00652.php
- De Loore, P. (2013, februari). *Literatuuronderwijs in Vlaanderen*. Ons Erfdeel. <https://oogvandemeester.be/literatuuronderwijs-in-vlaanderen/>
- Departement Kanselarij en Buitenlandse Zaken. (z.d.). *Leerlingenkenmerken*. <https://www.statistiekvlaanderen.be/nl/leerlingenkenmerken-0>
- Erikson, E. (1968), *Identity, youth and crisis*, New York, W. W. Norton Company.
- Literaire Canon. (2020, 20 augustus). *dynamisch*. <https://literairecanon.be/nl/over/dynamisch>
- KANTL. (2021, 22 april). *leden en ereleden*. Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal en Letteren. <https://kantl.be/over-kantl/organisatie/huidige-leden>
- Literaire Canon. (2020a, juni 22). *criteria*. <https://literairecanon.be/nl/criteria/criteria>
- Literaire Canon. (2020b, juni 22). *algemene principes*. <https://literairecanon.be/nl/criteria/algemene-principes>
- Literaire Canon. (2020c, augustus 13). *De blinde vlek*. <https://literairecanon.be/nl/werken/blinde-vlek>
- OESO. (2019, 3 december). *Samenvatting rapport: Leesvaardigheid van 15- jarigen in Vlaanderen Overzicht van de eerste resultaten van PISA2018*. <http://data-onderwijs.vlaanderen.be/documenten/bestand.ashx?id=12265>
- Onderwijs Vlaanderen. (2021, 1 september). *Onderwijsdoelen derde en vierde jaar*. https://kwalificatiesencurriculum.be/sites/default/files/atoms/files/Decreet_2de%20pricipiële%20goedkeuring_2de%20graad_20201009.pdf
- OVG Universität Magdeburg. (2004, 1 augustus). *Morgenstern, Johann Carl Simon*. Arbeitsgruppe MBL; Institut für Germanistik; Universität Magdeburg. <http://www15.ovgu.de/mbi/Biografien/1140.htm>
- Palmer, J., Bresler, L., & Cooper, D. (2002). *Fifty Major Thinkers on Education* [E-book]. Taylor & Francis. <http://pls.fkip.unej.ac.id/wp-content/uploads/sites/6/2017/01/Joy-A.-Palmer-Fifty-Major-Thinkers-on-Education-From-Conf.pdf>
- Rea, A. (2020, 6 januari). *Reading Through the Ages | Generational Reading Survey*. Library Journal. <https://www.libraryjournal.com/?detailStory=Reading-Through-the-Ages-Generational-Reading-Survey>
- RPA. (2018). *A Gen Z exploration*. https://identityshifters.rpa.com/report-download/Identity-Shifters_An-RPA-Report.pdf
- Vignoles, V. L., Schwartz, S. J. and Luyckx, K. (2011). 'Introduction: Toward an integrative view of identity', in Schwartz, S. J., Luyckx, K. and Vignoles, V. L. (Eds.), *Handbook of identity theory and research*, New York, Springer, 1-28.
- Werkgroep Labo Onderwijs en Duurzaamheid. (z.d.). *Duurzaam onderwijs: visie en ambities*. <https://www.kuleuven.be/duurzaamheid/duurzaam-onderwijs/visie>
- Youngworks. (2020). *Generatie Zelf*. Youngworks.

7 Bijlagen

7.1 Contactbrief

Beste lezer

Mijn naam is Robrecht Neyrinck en ik ben een laatstejaarsstudent van de educatieve bachelor voor secundair onderwijs met de vakken Engels en Nederlands aan HOGENT.

In 2020 bracht de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal en Letteren een opgefriste versie uit van de dynamische canon die vijf jaar eerder verscheen. Sommige werken verdwenen, andere werken werden toegevoegd, sommige schrijvers werden door een ander werk vertegenwoordigd, en sommige werken bleven gewoon in de lijst.

De aankondiging van regering Jambon dat er een specifiek Vlaamse canon aan zat te komen met ankerpunten uit de Vlaamse geschiedenis en cultuur ter bevordering van de Vlaamse identiteit zette me aan het denken. Als leraar Nederlands in spe ben ik een grote liefhebber van het idee van een canon, als die als doel het verruimen van het perspectief van de leerling heeft, waardoor die zichzelf zoveel mogelijk kan ontplooiën.

In de opleiding wordt erop gehamerd vanuit de leefwereld van de lerende te vertrekken. Elke leerling heeft immers een andere rugzak met een eigen lading. Intercultureel onderwijs zorgt ervoor dat leerlingen klaargestoomd worden om deel te nemen aan een multiculturele maatschappij. Daarom heb ik ervoor gekozen om mijn bachelorproef te schrijven over de canon als identiteitsvormer. En daarvoor heb ik uw hulp nodig.

Ik had u, als liefhebber en kenner van de Nederlandse taal, of taal in het algemeen, graag drie vragen gesteld.

1. Welke werken waarmee u tijdens uw formatieve jaren heeft kennismemaakt, hebben op u een blijvende indruk achtergelaten, en waarom?
2. Welke werken, uit zowel de Nederlandstalige literatuur, als uit de wereldliteratuur, zijn volgens u fundamenteel om aan identiteitsvorming te doen, en waarom?
3. Zijn er werken die volgens u zeker niet of niet meer behandeld moeten worden in het literatuuronderwijs in Vlaanderen, en waarom?

Mijn doel is om aan de hand van uw antwoorden, en de antwoorden van uw medeliefhebbers en -kenners, een multilinguale en apocriefe (als u me de schijnbare tegenstelling toelaat) canonlijst op te stellen, waarmee jongeren optimaal geholpen kunnen worden om hun identiteit vorm te geven.

Ik wil u alvast heel hartelijk bedanken voor uw hulp. Mocht u vragen hebben, aarzel dan niet me te contacteren via mail.

Ik kijk uit naar uw antwoord.

Vriendelijke groeten

Robrecht Neyrinck
student Nederlands-Engels
Educatieve bachelor secundair onderwijs
Hogeschool Gent

robrecht.neyrinck@student.hogent.be

7.2 Dynamische canon 50+1 van KANTL

Zie <https://litterairecanon.be/nl/werken> voor meer informatie over de werken.

1. Minneliederen, Hendrik van Veldeke (1170 <> 1190)
2. Liederen, Hadewijch (± 1240)
3. Walewein, Penninc en Pieter Vostaert (medio 13e eeuw)
4. Van den vos Reynaerde, Willem die Madocke maecte (± 1260)
5. Der naturen bloeme, Jacob van Maerlant (± 1270)
6. Karel ende Elegast (<1325)
7. Die geestelike brulocht, Jan van Ruusbroec (± 1334)
8. Beatrijs (voor 1374)
9. Lanseloet van Denemerken (± 1400)
10. Gruuthouseliedboek (± 1400)
11. Elckerlijc (1450 <> 1500)
12. Mariken van Nieumeghen (1500 <> 1515)
13. Refreinen (I), Anna Bijns (1528)
14. Antwerps liedboek (1544)
15. Spaanschen Brabander, Gerbrand Adriaensz. Bredero (1617)
16. Gedichten van den Heere Pieter C. Hooft, P.C. Hooft (1636)
17. Poëzy of verscheide gedichten, Joost van den Vondel (1650)
18. Lucifer, Joost van den Vondel (1654)
19. Korenbloemen, Konstantijn Huygens (1658)
20. De Leeuw van Vlaenderen, Hendrik Conscience (1838)
21. Max Havelaar, Multatuli (1860)
22. Verzen, Herman Gorter (1890)
23. Rijmsnoer om het jaar, Guido Gezelle (1897)
24. Van de koele meren des doods, Frederik van Eeden (1900)
25. De stille kracht, Louis Couperus (1900)
26. Het vader-huis, Karel van de Woestijne (1903)
27. Pallieter, Felix Timmermans (1916)
28. Dichtertje – De Uitvreter – Titaantjes, Nescio (1918)
29. Tantes, Cyriel Buysse (1924)
30. Het leven en de dood in den ast, Stijn Streuvels (1926)
31. Nagelaten gedichten, Paul van Ostaïen (1928)
32. Nieuwe gedichten, Martinus Nijhoff (1934)
33. Elias of het gevecht met de nachtegalen, Maurice Gilliams (1936)
34. Karakter, F. Bordewijk (1938)
35. Houtekiet, Gerard Walschap (1939)
36. Eiland der ziel, Gerrit Achterberg (1939)
37. Parken en woestijnen, M. Vasalis (1940)
38. Het dwaallicht, Willem Elsschot (1946)
39. De Avonden, Gerard Reve (1947)
40. Oeroeg, Hella S. Haasse (1948)
41. apocrief / de analfabetische naam, Lucebert (1952)
42. De Kapellekensbaan – Zomer te Ter-Muren, Louis Paul Boon (1953 / 1956)
43. Het levend monogram, Ida Gerhardt (1955)
44. De Oostakkerse gedichten, Hugo Claus (1955)
45. De donkere kamer van Damokles, Willem Frederik Hermans (1958)
46. Het boek Alfa, Ivo Michiels (1963)
47. Verzamelde gedichten, J.C. Bloem (1965)
48. Turks fruit, Jan Wolkers (1969)
49. Het verdriet van België, Hugo Claus (1983)
50. De ontdekking van de hemel, Harry Mulisch (1992)
51. De blinde vlek

7.3 Geanonimiseerde antwoorden op de contactbrief

PERSOON 1: *****

1.
  - a. *Het Geuzenboek* van L.P. Boon vond ik een fantastische ontdekking. Het is een serieuze kanjer met heel veel fijne historische verwijzingen, een zalige woordenschat en heel eigen stijl. Daarna leerde ik dan nog *Vergeten straat*, *de Kapellekensbaan* en *Wapenbroeders* kennen.
  - b. *Reinaert de Vos*: zat heel fijn in elkaar, maar leuke verborgen taalverwijzingen. Dat maakte mij nieuwsgierig naar welke andere Middelnederlandse werken er bewaard waren.
  - c. De poëzie van Gezelle en van Ostaijen. Dat waren gedichten die ik buiten de les al had leren kennen en vond het fijn om ze in een tijds kader en bij een bepaalde persoonlijkheid te zien.
  - d. Ik las '*Tantes*' van Cyriel Buysse in het vierde middelbaar. Ik leerde het Vlaamse platteland van in de tijd van mijn overgrootouders kennen. Ik kon niet zo goed benoemen waarom ik dat boek zo goed vond (de meeste van mijn klasgenoten vonden dat hopeloos verouderd). Toen ik de bijhorende kenmerken van de stijlstroming onder ogen kreeg, dan klopte het plaatje plots helemaal.
  - e. W.F. Hermans leerde ik pas aan de universiteit kennen. Ook die auteur was voor mij een heuse ontdekking. (*De donkere kamer van Damokles*, *De heilige van de horlogerie* of *Nooit meer slapen*, wat een talent). Heel uiteenlopende werken, maar literair een hoogstandje.
  - f. Het laatste werk is *Twee vrouwen* van Harry Mulisch. Ik vond het ongelooflijk hoe die in de jaren 70 met het gegeven van de lesbische relatie omging. Toch was het veel meer dan dat, het boek bleef me verrassen met onverwachte plotwendingen.

2.
  - a. Sowieso iets uit het werk van Tom Lanoye. Hier heb ik niet echt een bepaalde titel in gedachten, maar het is een auteur die ze moeten leren kennen. Heel wat thema's komen aan bod, zoals liefdes- en familierelaties, ziekte en aftakeling...
  - b. Hetzelfde geldt voor Dimitri Verhulst. Voor mij is dit de hedendaagse Boon, die heel toegankelijk is, ook voor wie niet van lezen houdt. Zeker *De helaasheid der dingen* doet je stil staan bij de waarde van de opvoeding die je krijgt. Ook *Het smelt* is ook een heel interessante roman om stil te staan bij de waarde van je opvoeding of kindertijd. Je leert ook de op en top Vlaamse maatschappij kennen.
  - c. De poëzie van van Ostaijen en Gezelle behoren zeker ook tot de werken die je identiteit kunnen vormen. Van Ostaijen vind ik herkenbaar wegens zijn vlucht in het feesten, Gezelle vluchtte in de natuur of greep terug naar zijn West-Vlaamse identiteit dankzij de taal. Dit zijn bovendien echt wel heel grote Vlaamse talenten geweest.
  - d. Internationaal zou ik voor Neruda gaan. Met zijn gedichten kan hij heel erg goed weergeven wat het is om Chileen te zijn. Je zou dat dan kunnen vertalen naar wat het betekent om Belg of Vlaming te zijn.

3. Het lijkt me niet echt 'nodig' om bepaalde auteurs af te schrijven, maar misschien kan er wel slim geselecteerd worden wat het werk van een bepaalde auteur betreft.
  - a. Zo zou ik voor Claus niet meer naar zijn romans teruggrijpen, maar wel naar een gedicht, zoals het gedicht *Envoi*, dat dichter aansluit bij hun leefwereld dankzij het nummer.

- b. Hetzelfde geldt voor Vondel. Kinder-lyck of zo lijkt me zeker nog haalbaar, zijn toneelwerk zou ik niet meer behandelen.
- c. Bordewijk vind ik nu wel voldoende verouderd en wat moeilijker om je nog in te leven. Hetzelfde geldt voor Multatuli met zijn Max Havelaar. Het mag zeker nog in de les verwerkt worden, maar het echt lezen, lijkt me niet meer noodzakelijk...

PERSOON 2: *****

Voor uw paper vertrekt u blijkbaar van de evidentie dat het onderwijs (Vlaams) identiteitsvormend moet zijn, wat een ideologische vooropstelling is (zie uw 2de vraag). In uw inleidend woord gaat u uit van het politieke (NV-A) standpunt van de bevordering van de Vlaamse identiteit. Ik ben van mening dat het onderwijs zijn eigen finaliteit heeft en niet in functie moet staan van een (politieke) ideologie. Onderwijs draagt uiteraard bij tot identiteitsvorming maar is niet het doel maar het gevolg of resultaat. Identiteit is een complex begrip, is dynamisch en kan niet vast gebeiteld worden in een bepaalde canon. Ook voor geschiedenisonderwijs (ik ben zoals u weet historica) huiver ik voor de historische Vlaamse canon maar pleit ik voor historische vorming en besef. Zo is onze geschiedenis ingebed in een Europese en mondiale context, pleit ik wel voor een zelfverstaan van een cultuur tegen de vervreemding en heb ik respect voor ons erfgoed.

Mijn standpunt is m.i. duidelijk uit mijn artikel dat u gelezen hebt, af te leiden. Bijvoorbeeld volgend uittreksel: "Cultuur kan niet zonder een soort canon, dat zich echter niet laat opsluiten in een aantal culturele thema's. Zoals hierboven beschreven betekent dit dat de leraar zijn antenne richt naar de wereld en de werkzaamheid van de traditie in het heden (h)erkent. Er is dus cultuuroverdracht nodig. Hoe kan je begrijpen wat interpretatie is als de grondtekst verdwijnt? De canon is geen kwestie van allerlei wetenswaardigheden, noch van het opbouwen van eruditie (hoewel een erudiet persoon wel bewondering verdient), noch een 'cultus' van het erfgoed, wel een canon die, zoals Geert Buelens in de Standaard van 11 september 2008 stelt, vanuit "absolute ankerpunten" (bvb. in de Nederlandse literatuur: Multatuli, Elsschot) zowel "maatgevend" en smaakbevorderend is als "open en genereus", en ons toelaat een gesprek te voeren."

Natuurlijk is het taalvak verantwoordelijk voor het aanbrengen van literatuur en denk ik dat (het opstellen van) een literaire (Nederlandse) canon nuttig kan zijn. Deze bestaat reeds. Het is een hulpmiddel. Mijn bezwaar treft dus niet de literaire canon maar de doelstelling (identiteitsvorming) die buiten de eigen betekenis en verdienste van de literatuur ligt.

Om op uw vragen terug te komen.

Op de 1ste vraag vind je een antwoord in mijn artikel. De 2de vraag zou ik anders formuleren, nl. vragen welke werken uit de Europese en wereldliteratuur fundamenteel lijken en waarom. voor de 3de vraag ben ik onvoldoende op de hoogte van wat nu aangeboden wordt.

PERSOON 3: *****

1. Welke werken waarmee u tijdens uw formatieve jaren heeft kennism gemaakt, hebben op u een blijvende indruk achtergelaten, en waarom?

Ik koos hier boeken waarvan ik me herinner dat ik ze las in het vijfde-zesde middelbaar. Het feit dat ik nog weet dat ik ze toen ongeveer las, betekent dat ze een blijvende indruk hebben gemaakt.

- Een slagerszoon met een briljetje (Tom Lanoye): ik herinner me dat ik het leuk vond dat kortere verhalen binnen een boek verteld werden, het was de eerste keer dat ik niet één groot verhaal las. Als ik het goed voor heb, experimenteert de schrijver in dit boek ook met het vertellen van verhalen an sich, waarbij in een verhaal hetzelfde verhaal weer wordt verteld, om op die manier in een zogezegd eindeloze lus terecht te komen, wat ik toen als

een geniale zet beschouwde. Zo heb ik het in gedachten, ik hoop dat ik niet verwar met een ander boek ...

- Kartonnen dozen (Tom Lanoye): ik zocht nog meer werk van Tom Lanoye, en deze klassieker verraste me door de openheid waarmee Lanoye over zijn geaardheid schreef. Tijdens het lezen bedenk je als adolescent plots dat er ongetwijfeld leerlingen in de klas of op school zijn die zoekend zijn of misschien niet uit de kast durven komen op dat moment. Een eye-opener, voor relatief onwetende tieners.
- Narziss en Goldmund (Herman Hesse): ik herinner me dit boek als überromantisch en zeer zinnelijk geschreven. Daar zijn adolescenten waarschijnlijk extra vatbaar voor. Eigenlijk gaat het weer over jongeren die op zoek zijn, denk ik. Ik las nadien nog ander werk van Hesse (Siddharta, De Steppewolf), maar ik zou het nu waarschijnlijk té romantisch vinden.
- Kroniek van een aangekondigde dood (Gabriel García Márquez): ik herinner me dit boek als een stilistische parel, strak geschreven, niet te dik en meeslepend, hoewel je eigenlijk al weet wat er zal gebeuren.

2. Welke werken, uit zowel de Nederlandstalige literatuur, als uit de wereldliteratuur, zijn volgens u fundamenteel om aan identiteitsvorming te doen, en waarom?

Ik denk eigenlijk dat geen enkel boek noodzakelijk is om aan identiteitsvorming te doen, wat niet betekent dat ik denk dat boeken geen rol spelen hierin. Identiteitsvorming lijkt me echter zo complex en individueel, dat een lijst opstellen met boeken die "fundamenteel" zijn voor identiteitsvorming per definitie onmogelijk is. Het doel is echter een lijst op te stellen die om identiteitsvorming optimaal te ondersteunen. In dat geval moet je volgens mij op zoek naar boeken die ofwel het doen nadenken over de wereld/maatschappij, ofwel boeken die zelf gaan over opgroeien en identiteitsvorming (coming-of-ageverhalen).

Algemeen doen nadenken

- 1984 (George Orwell)
- Animal Farm (George Orwell)
- A Clockwork Orange (Anthony Burgess)
- De Vliegeraar (Khaled Hosseini)

Coming-of-age

- Kartonnen dozen (Tom Lanoye)
- Joe Speedboot (Tommy Wieringa)
- The Catcher in the Rye (J. D. Salinger)
- De Helaasheid der dingen (Dimitri Verhulst)

3. Zijn er werken die volgens u zeker niet of niet meer behandeld moeten worden in het literatuuronderwijs in Vlaanderen, en waarom?

Volgens mij niet. Elk werk kan een impact hebben op een lezer, en zeker als het in lessen behandeld wordt kan er steeds genoeg omkaderd worden, zodat zogenaamd controversiële boeken binnen het juiste historische kader of de correcte context geplaatst kunnen worden. Ik zie dus geen reden om per definitie bepaalde boeken te bannen in het literatuuronderwijs.

Als het gaat om het opstellen van een canon met belangrijke werken, kan je controversiële boeken eventueel achterwege laten, omdat daar weinig kadering bij komt. Ik zou Lolita

(Vladimir Nabokov) niet in de canon opnemen, maar absoluut niet weigeren als een leerling het wil lezen.

PERSOON 4: *****

Beste Robrecht

Ik wil een antwoord proberen formuleren op uw vragen.

Ik heb 41 jaar Nederlands, Engels en esthetica gegeven in de derde graad van een ASO-college. Ik ben sinds vorig schooljaar met pensioen.

Literatuuronderwijs ligt mij zeer nauw aan het hart.

Ik heb een artikel gepubliceerd in Ons Erfdeel waarin ik de afbouw van het literatuuronderwijs aanklaag en probeer uit te leggen waarom ik literatuur essentieel vind in de vorming van jonge mensen. <https://www.de-lage-landen.com/article/moet-er-nog-kaas-zijn-literatuuronderwijs-in-vlaanderen>

Eerder dan te vertrekken vanuit de leefwereld van de jongeren, heb ik altijd geprobeerd hun leefwereld open te breken, te verruimen via de literatuur. Literatuur is net interessant omdat het ons een andere wereld, andere mensen in andere tijden en andere plaatsen leert kennen. Je kan als leraar wel een verband leggen met hun leefwereld, maar het lijkt me geen goed idee om daarin te blijven steken en hen in hun leefwereld te bevestigen.

Om op je vragen te antwoorden.

1. Formatieve jaren, ik veronderstel dus de jaren dat ik zelf middelbaar onderwijs volgde (begin jaren 1970)?

Op aanraden van een bevlogen leraar Nederlands las ik in het zesde middelbaar Eline Vere van Couperus. Een boek waarin de schrijver (hij was 25!) zich (en ons) verplaatst in de geest van een jonge, neurotische, depressieve vrouw. Het boek deed mij beseffen dat je in literatuur het innerlijk van mensen eigenlijk beter leert kennen dan in het werkelijke leven. Dat literatuur ook het enige medium is waarin dat mogelijk is: binnendringen in iemands gedachten en gevoelens en die persoon beter leren kennen dan je jezelf kent. De depressieve gevoelens die Couperus beschrijft zijn voor heel veel mensen vandaag ongetwijfeld zeer herkenbaar en op die manier sluit zo'n 'oud' boek zeer nauw aan bij de leefwereld van veel jongeren vandaag.

Daarnaast tekent Couperus in zijn debuutroman haarscherp een milieu en een tijd die totaal verschillen van de onze: de rijke, halfaristocratische burgerij in het Den Haag van eind 19e eeuw, een milieu waarin vrouwen zich vervelen en hun dagen vullen met theekransjes, roddelen, theater en opera. Kan het verder afstaan van de leefwereld van jongeren vandaag of in mijn jeugdijaren? En dat net is intrigerend, verruimt je ervaringswereld, doet je ook je eigen leefwereld relativeren en in vraag stellen.

Ik heb daarna heel veel romans van Couperus gelezen. Ik vind hem één van de vier beste romanciers in de Nederlandse literatuur. Hij verdient zeker een plaats in de canon. Op school las ik als kennismaking elk jaar met mijn leerlingen het zeer spannende

verhaal De Binocle, het verhaal van een obsessie, waarin de typisch naturalistische noodlotsgedachte wordt uitgewerkt. Ik las ook ruime fragmenten uit Van oude mensen, de dingen die voorbijgaan of De Stille kracht of De boeken der kleine zielen. Dat laatste boek (eigenlijk vier boeken) vind ik een absoluut meesterwerk.

Van andere boeken uit de leeslijst in mijn humanioratijd is mij minder bijgebleven: Ward Ruyslinck, Huber Lampo, Jos Vandelloo,.... Grote namen toen, nu geheel vergeten.

2. Eigenlijk doet elk goed literair werk (ook gedichten!) aan identiteitsvorming. Door andere werelden en mensen te leren kennen, bepaal je zelf je positie in de wereld, confronteer je je eigen gedachten en gevoelens met die van anderen.

Ik vind uiteraard niet dat literatuur moet dienen om een 'Vlaamse identiteit' te vormen, maar als je verhalen en romans van Buysse leest, beseft je beter waar we vandaan komen, hoe onze voorouders leefden en kan je makkelijk verbanden leggen met de huidige tijd. Generatieconflicten, sociale conflicten, klassenverschil, migratie, rollenpatronen, ... het komt allemaal aan bod in bv. Het Gezin Van Paemel.

Ik heb me altijd ver gehouden van voorbijgaande literaire hypes, bestsellers, ontspanningsliteratuur... De klassiekers zijn volgens mij ook vandaag relevant, levend, hebben een blijvende waarde. Het zijn net klassiekers omdat ze door hun literaire kwaliteit de mode van de dag overstegen hebben en tijdloos werden.

3. Voor mij zijn er vier romanschrijvers in de Nederlandse literatuur, die boven alle andere uitsteken: Multatuli, Couperus, Buysse en Elsschot.

Ik heb die vier auteurs altijd zeer uitvoerig in mijn lessen gepresenteerd en gelezen. Max Havelaar (verschillende hoofdstukken), Couperus (zie hierboven), Buysse (het integrale Gezin Van Paemel + verhalen of een roman), Elsschot: Kaas integraal.

Daarnaast zijn er ook de meesterwerken uit de middeleeuwen en de 17e eeuw en veel goeie dichters in ons taalgebied, die je volgens mij moet aanbieden: Karel ende Elegast, Beatrijs, Van den Vos Reynaerde, Lanseloot van Denemarken, Elckerlyc, ... En zeker ook Vondel, Bredero, Gezelle, Van de Woestijne, Minne, Van Ostaijen, Nijhoff, Bloem, Achterberg, Gerhardt....

Van de 51 werken/auteurs in de Canon van KANTL, las ik er 30 in de klas. En alle auteurs die ik belangrijk vind, komen in de Canon voor (Richard Minne is er jammer genoeg in de tweede editie uitgevlogen).

Ik ben dus ook een voorstander van de canon in het onderwijs. Laat jongeren kennismaken met het beste wat er in onze literatuur gemaakt is, want daar komen ze uit zichzelf niet toe. Wie gaat na zijn schooltijd spontaan een middeleeuws epos lezen?

Maar Lize Spit en Marieke Lucas Rijneveld liggen voor het grijpen. Wie graag leest, komt automatisch bij die auteurs terecht.

Waarom leerlingen die klassiekers moeten leren kennen, heb ik uitgelegd in mijn artikel in Ons Erfdeel.

Ik liet mijn leerlingen ook buitenlandse romans lezen: Dostojevski, Tolstoy, Toergenjev, Thomas Mann, Kafka, ... En verplicht: Is dit een mens? Van Primo Levi, getuigenis van zijn kampjaren in Auschwitz. Een boek dat niemand onverschillig laat.

Eens de initiële weerstand overwonnen was, gaven de meeste leerlingen te kennen dat ze blij waren klassieke romans gelezen te hebben, waar ze zelf nooit zouden toe gekomen zijn.

Mijn leerlingen mochten daarnaast uiteraard ook Arnon Grunberg, Lize Spit, e.v.a. op hun leeslijst zetten, en mocht ik nu nog lesgeven, ik zou hen zeker Ilja Leonard Pfeijffer laten lezen. Ik sluit hedendaagse literatuur dus zeker niet uit, maar vind wel dat in het onderwijs de klassiekers aan bod moeten komen.

Het is belangrijk dat je er als leraar zelf in gelooft, je enthousiasme op de leerlingen kan overbrengen. Je moet ook durven ingaan tegen pedagogische modes, leerplannen e.d. Al te veel leraren zijn bang om 'niet in orde' te zijn voor de doorlichting en volgen gedwee de richtlijnen. Het leidt tot zielloos onderwijs.

de literaire groeicanon

gender en oriëntatie

vakoverschrijdend lespakket
voor de tweede graad a-stroom

Hé! Welkom in deze bundel.

Dit lespakket is het resultaat van de bachelorproef van Robrecht Neyrinck, met het oog op het behalen van de educatieve bachelor in het secundair onderwijs (Nederlands – Engels) aan HOGENT in juni 2021. Het doel van dit lespakket bestaat erin om klassieke en canonieke literatuur op een zo'n organisch mogelijke manier in de les Nederlands (maar bijvoorbeeld ook Engels, zedenleer ...) op te nemen, om zo bij te dragen tot duurzaam literatuuronderwijs. Het lespakket bestaat uit drie fasen: het thema in de actualiteit, gekoppeld aan een theorieleuk, het thema in de klassieke en canonieke literatuur, en een individuele verwerkingsopdracht van het thema. Op de volgende bladzijden vindt u de eindtermen die u kunt gebruiken tijdens deze lessen. Hopelijk beleeft u er leerrijke momenten mee. Veel succes!

Aan welke eindtermen kan ik werken ...

De onderstaande eindtermen (finaliteit doorstroom) kunnen geïntegreerd worden in de lessen. Het hangt natuurlijk volledig af van de keuze van de lesgever aan welke eindterm(en) het meest gewerkt wordt.

COMPETENTIES IN ANDERE TALEN

- Inzicht hebben in vreemde talen als exponenten en delen van culturen en maatschappijen.
- ET 3.11°, interesse in culturele contexten met vreemde talen.° (attitudinaal)
- ET 3.12, aspecten van culturen met doeltaal illustreren bij lezen/luisteren.
- Literatuur in vreemde talen beleven.
- ET 3.13°, openstaan voor literaire teksten.° (attitudinaal)

BURGERSCHAPSCOMPETENTIES

- De dynamiek en de gelaagdheid van (eigen) identiteiten duiden.
- ET 7.1, verhouding persoonlijke – verschillende groepsidentiteiten toelichten.
- Omgaan met diversiteit in het samenleven en het samenwerken.
- ET 7.2° respectvol omgaan met diverse samenleving. (attitudinaal)
- ET 7.3, respectvol/constructief omgaan met diverse samenleving.
- ET 7.4, omgaan met vooroordelen/stereotypering/machtsmisbruik/groepsdruk.
- ET 7.5, De leerlingen onderscheiden de voordelen en de uitdagingen verbonden aan samenleven en samenwerken in diversiteit.
- ET 7.6, met historische/actuele voorbeelden intolerantie illustreren.

LICHAMELIJKE EN GEESTELIJKE GEZONDHEID

- Het mentaal welbevinden opbouwen, onderhouden en versterken.
- ET 1.15°, Gevoelens respectvol uiten. (attitudinaal)
- ET 1.16°, Hulp zoeken bij intra- en interpersoonlijke problemen. (attitudinaal)
- ET 1.17, reflecteren op eigen gedrag/van anderen met feedbacktechnieken.

NEDERLANDS

- Inzicht hebben in taal, in het bijzonder het Nederlands, als exponent en deel van een cultuur en een maatschappij.
- ET 2.14°, respectvol omgaan met overeenkomsten/verschillen in taaluitingen, taalvariëteiten en talen. (attitudinaal)
- ET 2.15, overeenkomsten en verschillen onderscheiden in taaluitingen, taalvariëteiten en talen.
- ET 2.16, gedachten/gevoelens/beleving verwoorden bij literaire teksten.
- Literatuur in het Nederlands beleven.
- ET 2.17, betekenissen (gecreëerd m.b.v. narratieve, retorische, poëtische en theatrale structuren) analyseren in literaire teksten.
- ET 2.18, In interactie treden over relevantie literaire teksten voor leefwereld/ samenleving waarin ze leven en samenleving waarin teksten ontstonden.

Enkele tips voor de lesgever ...

Het vorming- en trainingscentrum van çavaria dat werkt rond gender- en seksuele diversiteit, KLIQ, formuleert de volgende tips op hun website. Hoewel ze bedoeld zijn voor de specifieke thema's rond genderidentiteit en oriëntatie, kunnen ze ook voor andere thema's gebruikt worden.

TIP 1: Frame op een correcte manier, werk niet steeds vanuit een probleemstelling. Op die manier start je de les meteen met een positieve belichting van het onderwerp.

TIP 2: Heftige gevoelens zijn menselijk, maar maak afspraken. Voor het lespakket rond gender en oriëntatie kan de PICKASOLL-methodiek van Sensoa kan hierbij helpen.

- P staat voor Privacy. Persoonlijke informatie is vertrouwelijk en blijft binnen de groep. Wat we hier horen, gebruiken we niet in andere situaties.
- I staat voor Ik-persoon. We praten open en eerlijk over onszelf, onze gevoelens, ervaringen en opvattingen.
- C Staat voor Cultuur. Hou rekening met de verschillende culturele achtergronden die in de groep meespelen. 'Cultuur' kan verwijzen naar je afkomst, maar ook naar je religie of je thuiscultuur.
- K staat voor Kiezen. Kies wat je wel en niet vertelt. Niet alles is voor alle oren bedoeld. Je mag je gevoelens en gedachten voor jezelf houden als je je niet comfortabel voelt in de groep.
- A staat voor Actief. Wees actief in het groepsgebeuren. Je krijgt de kans om zelf te bepalen waarover het gaat. Wacht dus niet af tot iemand anders iets inbrengt.
- S staat voor Seksualiteit. Seksualiteit betekent niet alleen met iemand naar bed gaan. Seks zit ook in je hoofd en in je gevoelens. We hebben het hier dus over alle vormen van seks en iedereen kan erover meepraten. Er zijn grote verschillen in de wijze waarop mensen met seks omgaan.
- O staat voor Oriëntatie. Mensen kunnen heteroseksueel, homoseksueel, lesbisch, biseksueel en meer zijn. Welke seksuele oriëntatie je ook hebt, iedereen is uniek.
- L staat voor Luisteren. Luisteren is belangrijk, twee oren en een mond. Je hoeft niet iedereen leuk te vinden, maar respect voor ieders eigenheid, talenten en interesses is noodzakelijk.
- L staat voor Lachen. Humor is belangrijk. Het is soms een middel om geladen onderwerpen te ontmynen. Uitlachen kan niet.

TIP 3: Toon empathie voor elkaar, zo kan je elkaar beter begrijpen. Als je merkt dat een leerling het moeilijk heeft met het onderwerp, durf daar dan begrip voor op te brengen met uitspraken zoals "Ik snap dat het voor jouw geen gemakkelijk onderwerp is om over te praten" of "Ik kan mij voorstellen dat het vanuit jouw religie best een gevoelig onderwerp is om hier over te spreken."

TIP 4: Focus je op de oplossing en niet enkel op de problemen. We hoeven het niet altijd met elkaar eens te zijn, maar we moeten wel op een gelijkwaardige manier samenleven. Laat leerlingen reflecteren hoe we samen kunnen streven naar een samenleving waarin iedereen ertoe doet en waar iedereen zich veilig kan voelen.

BELANGRIJK

- Communicatie is bij lessen met dergelijke thema's steeds *key*. Maak de leerlingen steeds warm door voorbeelden uit hun eigen leefwereld te gebruiken. Durf te vragen naar persoonlijke ervaringen, maar dram hier niet op door, respecteer de grenzen die de leerlingen aangeven.
- Doorbreek de taboes die rond het thema hangen. *Trigger* de leerlingen, geef ze dingen om over na te denken. De inhoud van dit lespakket staat of valt met de reacties van de leerlingen, en op welke manier de leraar die ontlokt.
- Wees goed voorbereid. De leraar wordt tijdens het geven van deze lessen niet enkel een vakexpert, maar ook een vertrouwenspersoon. De vertrouwensband kan geschaad worden als duidelijk wordt dat de leraar niet weet waarover deze spreekt, dat kan over de gender-en-oriëntatiethematiek gaan, maar ook over de aangehaalde literatuur en het gebruik van het taalsysteem.

In de ga(y)zet ...

Elliot Page komt uit de kast als transgender persoon: "Ik heb geluk op deze plek in mijn leven te zijn aangekomen"

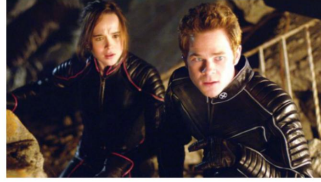
za 11 nov 2017 10:07

Elliot Page (archieffoto). 2019 Getty Images

"Hey vrienden. Ik wil met jullie delen dat ik trans ben, mijn voornaamwoorden zijn hij/die en mijn naam is Elliot." Met die woorden komt acteur Elliot Page vanavond uit de kast als transgender persoon. Hoewel hij het zelf niet met zoveel woorden zegt, suggereren de voornaamwoorden die hij aanhaalt dat hij zich als man identificeert en zich tegelijk op het non-binaire spectrum bevindt. "Ik heb geluk dit te schrijven. Hier te zijn. Op deze plek in mijn leven te zijn aangekomen."

"Ik voel een overweldigende dankbaarheid voor de ongelooflijke mensen die me op deze reis hebben gesteund. Ik kan niet beginnen uit te drukken hoe opmerkelijk het voelt wie ik ben eindelijk graag genoeg te zien om

[Schandalen in Hollywood](#)

[Ellen Page verwijt "X-men"-regisseur Brett Ratner homofoob gedrag](#)

mijn authentieke zelf na te streven."

"Ik ben eindeloos geïnspireerd geweest door zovelen in de transgendergemeenschap. Dank jullie voor jullie moed, voor jullie gulheid en jullie onafgebroken werk om van deze wereld een meer inclusieve plek van mededogen te maken. Ik zal alle steun aanbieden en blijven streven voor een meer liefdevolle en gelijkwaardige maatschappij."

Page is geboren in Canada en kreeg van zijn ouders de naam Ellen mee. Hij kwam in 2014 uit de kast als lid van de LGBT-gemeenschap en trouwde in 2018 met een vrouw. Bij het brede publiek is hij bekend van films en series als "Juno" (2007), "Inception" (2010) en "The umbrella academy" (2019). Hij verzamelde in zijn carrière al een Oscarnominatie, een Golden Globenominatie en drie BAFTA-nominaties.

Hoewel ik me momenteel intens gelukkig voel, ben ik ook bang.

"Ik vraag jullie ook om geduld", schrijft Page nog. "Mijn vreugde is echt, maar ze is ook fragiel. De waarheid is dat, hoewel ik me momenteel intens gelukkig voel en weet hoe bevoorrecht ik ben, ik ook bang ben. Ik ben bang van de indringendheid, de haat, de "grapjes" en geweld."

[Films & series](#)

[Actrice Ellen Page \("Juno"\)](#)

"Voor alle duidelijkheid: ik probeer geen vreugdevol moment dat ik vier te smoren, maar ik wil het over het volledige plaatje hebben. De statistieken zijn onthutsend. De discriminatie tegen transgender personen is wijdverbreid, verraderlijk en wreed en ze heeft vreselijke gevolgen."

[komt uit de kast: "Ik sta hier vandaag omdat ik lesbisch ben"](#)

[za 15 feb 2014 14:55](#)

Geweld en moorden

"In 2020 alleen zijn minstens 40 moorden op transgender personen gemeld. De meerderheid waren zwarte of latina transvrouwen. Aan de politici die gezondheidszorg voor transgender personen criminaliseren en ons bestaansrecht ontkennen en aan iedereen met een groot platform die haat tegen de transgender gemeenschap blijft spuwen: jullie hebben bloed aan jullie handen."

"Jullie laten een furie van gemene en vernederende woede los die op de schouders van de transgendergemeenschap neerdaalt, een gemeenschap waarin 40 procent van de transgender volwassenen een poging tot zelfdoding aangeeft. Genoeg is genoeg. Jullie worden niet "cancelled" (vrij vertaald: "uitgesloten"), jullie kwetsen mensen. Ik ben een van die mensen en we zullen niet stil blijven in het aanschijn van jullie aanvallen."

[Films & series](#)

[Het dream team van "Inception"](#)

[di 20 jul 2010 13:42](#)

"Ik ben blij dat ik trans ben en ik ben blij dat ik *queer* ben. Hoe meer ik mezelf vasthou en volledig omarm wie ik ben, hoe meer ik droom, hoe meer mijn hart groeit en hoe meer ik gedij. Aan alle transgender personen die elke dag met intimidatie, zelfhaat, misbruik en de dreiging van geweld kampen: ik zie jullie, ik hou van jullie en ik zal alles doen om deze wereld ten goede te veranderen. Dank jullie om dit te lezen. Al mijn liefde, Elliot."

*Ik ben blij dat ik trans ben en ik ben blij dat ik *queer* ben.*

"Ik ben blij dat ik trans ben en ik ben blij dat ik *queer* ben. Hoe meer ik mezelf vasthou en volledig omarm wie ik ben, hoe meer ik droom, hoe meer mijn hart groeit en hoe meer ik gedij. Aan alle

Richtvragen bij het artikel

'Elliot Page komt uit de kast als transgender persoon'

- Wie kent Elliot Page? Laat misschien een fragment zien uit series of films waarin hij acteerde.
(BELANGRIJK: corrigeer leerlingen wanneer ze de *deadname* van Elliot gebruiken. Doe dat vriendelijk, maar kordaat. Geef ook zelf niet de *deadname* mee, want die is niet meer in gebruik.)
- Wat heeft Elliot Page gedaan?
- Woordverklaring (trans*, voornaamwoorden, non-binair spectrum, queer ...)
- Tot welke woordsoort behoort 'transgender'? Het woord wordt vaak verkeerdelijk als zelfstandig naamwoord gebruikt. Transgender en trans* (met de asterisk, aangezien het over een heel scala aan genderidentiteiten gaat) zijn bijvoeglijke naamwoorden.
- Sta stil bij het onderdeel voornaamwoorden. Wat zijn ze? Geef als leraar zelf je voornaamwoorden mee, als je comfortabel mee bent. (hij/hem, zij/haar, hen/die, hij/die, zij/die enzovoort). Forceer de leerlingen niet om hun eigen voornaamwoorden op te geven, want daar hangt ook een heel coming-outproces aan vast, mochten de voornaamwoorden afwijken van de cis-heteronorm.
- Waarom is Elliot bang?
- Wat is gender?
- Kan je zien aan iemand welke genderidentiteit die heeft?

Ze houden alle vier van roeien, en eentje ook van jongens

Van links naar rechts: Niels Boone (GRS), Ruben Claeys (KRSG), Simon Haerinck (KRCG) en Henri Steyaert (KRSG). Foto: Louis Kerckhof

Vier jonge roeiers die op hun blote borst 'same sport, different sexuality' hebben geschreven: het is het beeld bij de online campagne van Simon (34), die zelf ook op de foto staat. Hij wil het taboe rond holebi's in de sportwereld doorbreken. 'Door holebi's en hetero's op één foto te tonen, toon je de aanvaarding binnen de groep.' Experts juichen zijn initiatief toe.

De vier jongens op de Instagramfoto heten Niels, Ruben, Simon en Henri. Eentje valt op jongens, maar wie wordt niet gezegd. Alleen dat ze alle vier graag roeien en Calvin Klein-ondergoed dragen. En dan nog de hashtag 'same sport, different sexuality' (zelfde sport, andere geaardheid). Het is de aftrap van een nieuw bijzonder initiatief tegen homofobie in de sportwereld. Een ideetje van de sporters zelf.

'Ik vind het super dat de rest wou meewerken', zegt Simon Haerinck,

roeier bij de Koninklijke Roeivereniging Club Gent. Dat is ook het hele uitgangspunt van zijn initiatief. Als je het taboe wil doorbreken, moet je homo's én hetero's betrekken. 'Ik ben zelf een Aanspreekpersoon Integriteit bij de club', zegt Simon. 'Dus ik wist al een tijdje dat er weinig holebi's lid waren, maar het drong niet echt door, tot ik onlangs een nieuwe ledenlijst kreeg. Driehonderd leden, en ik wist maar van twee holebi's, mezelf inbegrepen. Zo'n laag percentage. Dus heb ik drie roeiers aangesproken van andere Gentse clubs om een foto van ons samen te verspreiden. Door holebi's en hetero's op één foto te tonen, toon je ook de aanvaarding ervan binnen de groep. Wel maximaal een holebi tussen drie hetero's, voor een accurate voorstelling van de realiteit. Ik hoop dat we op die manier een veilige plek kunnen creëren binnen de sportclub, om het dan via de hashtag #samesportdifferentsexuality door te trekken naar andere sporten.'

Foto: Louis Kerckhof

Scheldwoord

Niet enkel naar andere sporten, maar ook naar alle leeftijden. 'Als ik de

jeugd soms bezig hoor in de roeiclub, klinkt al snel gij homo als iemand iets fout doet. Niet keislecht bedoeld, maar toch. En daarnaast merk je gewoon nog altijd het verschil. In de kleedkamer praten veel jongens over hun veroveringen. Dat zou ik als homo niet moeten doen, mijn bedgeheimen delen. (*lacht*) Dus alles werkt maar tot op een bepaalde hoogte.'

Na de Instagramcampagne volgt nog een actie met banners, dan een uitbreiding naar andere sporttakken – 'zodat het niet enkel om blanke jongens gaat' – en vervolgens hopelijk de Pride: Simon droomt van een praalwagen met holebi's én hetero's in. 'Nu zie je daar enkel holebi's rijden, terwijl het dus net om de combinatie gaat. Je moet ze er allebei in betrekken.'

Geen acteurs

Klopt helemaal, zegt Margot Gysbregts van de vzw Out for the Win, die zich inzet voor de LGBTQ+-gemeenschap in de sport. 'Nóg belangrijker dan de boodschap *het mag in de sport, is als ik het vertel, gaan mijn ploegmaten er ook geen mopjes over maken*. Nog meer voor homomannen, aangezien de link met Janet dan vaak bovenkomt. Bedoeld als mop, maar dat richt zoveel schade aan, meer dan we op het eerste gezicht denken.' Ook Çavaria is enthousiast. 'Dit toont hoe het moet', zegt woordvoerder Jeroen Borghs. 'Daar staan gewoon vier sportieve gasten die roeien, en nobody cares of ze nu homo of bi of hetero zijn. Bovendien komt de campagne van onderuit, van mensen die effectief in hun sportclub er iets aan willen doen, in plaats van acteurs. Dat maakt het hele initiatief zo mooi.'

Kwart holebisporters verzwijgt geaardheid

Sport is de sector waar holebi's hun geaardheid het vaakst verborgen houden. Dat zegt Simon De Vriendt van ICES, het Internationaal Centrum Ethiek in de Sport vzw. 'Een kwart van de holebi's die zich geout hebben, blijft het toch verzwijgen in de sportclub.' Dat blijkt uit een bevraging die Çavaria een aantal jaar geleden heeft uitgevoerd. 'Het grootste probleem

zien we bij mannen jonger dan 22, in een ploegsport. De belangrijkste richtlijn die wij meegeven aan trainers en bestuurders is om te reageren bij alle eerste tekenen. Laat het als trainer niet passeren als je sporters elkaar voor Janet uitmaken. Dan voelen de halebisporters zich ook gesteund. Want diegenen die wél een ploeg vinden waar ze zich kunnen outen en probleemloos worden opgenomen, vinden sport dan weer een van de waardevolste dingen in hun leven. Op die manier werkt het versterkend voor hun zelfvertrouwen."

Richtvragen bij het artikel

'Ze houden alle vier van roeien, en eentje ook van jongens.'

- Speel in op de leefwereld van de leerlingen. Wie heeft al eens geroeid? Wie zit in een roeivereniging? De lichaamsbouw van de vier roeiers kan ook heel wat reactie loswrikken bij de leerlingen, reageer hier ook op, maar op een uiteraard respectvolle manier.
- Laat de leerlingen nadenken over de betekenis van de titel. Een van de vier valt op jongens, welke van de vier kan dat zijn? Laat ze argumenten geven waarom wel of waarom niet.
- Kan je zien aan iemand welke seksualiteit die heeft?
- Wat is een taboe? Waarom moet het doorbroken worden?
- Waarom denk je dat mensen zich niet altijd durven outen in hun sport- of jeugdvereniging?
- Wat is seksualiteit? Wat is het verschil met gender?

Wat hebben de leerlingen geantwoord?

Overloop de verschillende definities van gender en seksualiteit.

Bekijk het filmpje 'De genderkoek' van de organisatie "Wel Jong, Niet Hetero". In 7:15 minuten wordt het verschil tussen onder andere genderidentiteit en aantrekking behandeld, maar ook geslacht en genderexpressie komen aan bod.

Welke leerlingen zaten bij hun eerste poging meteen op het goede spoor? Welke niet? Stuur bij waar nodig.

Neem ook zeker een kijkje achteraan deze bundel, daar vind je een begrippenlijst met de belangrijkste gender-en-oriëntatiewoordschat, opgesteld door çavaria.

't Was vroeger toch al zo moeilijk niet ...

Onderwijsleergesprek rond zichtbaarheid van gender en oriëntatie

Vraag je klas wat zij ervan denken.

- Was het vroeger 'makkelijker' dan nu?
- Wordt er nu meer over gender en oriëntatie gesproken in vergelijking met honderd jaar geleden denk je?
- Hoe zou dat komen?
- Zijn er denk je meer of minder heteronorme mensen dan honderd jaar geleden?

Laat de leerlingen de onderstaande teksten lezen.

Duiding bij de mythe van Salmacis en Hermaphroditus

Woordenlijst çavaria: "Hermafrodiet is een term uit de biologie die tweeslachtigheid beschrijft, ofwel het vermogen van een organisme om zowel te bevruchten als te bevallen, dus om zichzelf voort te planten. De term heeft een zeer negatieve, stigmatiserende bijklank wanneer die gebruikt wordt om personen te benoemen. Bovendien is de term ook feitelijk incorrect wanneer daarmee intersekse personen aangeduid worden. Personen met een intersekse lichaam (zie: Intersekse) hebben wel een verschil in geslachtskenmerken ten opzichte van wat gezien wordt als standaard (zie: Endosekse), maar dat maakt niet dat ze zowel kinderen kunnen verwekken als baren. Deze term is niet meer te gebruiken om personen te omschrijven."

In de tijd dat de goden van de Olympus nog naar de aarde afdaalden om zich onder de mensen te begeven, regeerde in een ver land de oude koning Amyklas. Zijn trots was zijn zoon Hyacinthus, een knappe jongeman met prachtig lang haar. Door zijn mannelijke schoonheid viel hij zelfs bij Apollo - de stralende god van het licht - in de smaak. De god maakte wandelingen met hem, zwierf met hem door de bergen en ging met hem op jacht, en wedijverde met hem in het discuswerpen. Hyacinthus hield van Apollo en gaf aan hem de voorkeur boven ieder ander, en dat zette wel eens kwaad bloed. Ook de God van de Wind vergaf het hem niet en zon op een afstraffing.

Op een dag waren Apollo en zijn jonge vriend weer eens bezig hun krachten te meten in het discuswerpen. Apollo, die de eerste beurt had, zwaaide zijn arm ver naar achteren en slingerde de schijf hoog de lucht in, zo hoog dat hij het wolkendek bereikte. Toen de discus de aarde weer begon te naderen liep Hyacinthus er snel naar toe om hem op te rapen en zelf een worp te wagen. Maar de discus stuitte af op een rotsblok en de God van de Wind sloeg met zijn geweldige adem Hyacinthus de schijf tegen het hoofd. Apollo, die alles had zien gebeuren, snelde toe en ving de jongen op met zijn sterke armen. Hij legde geneeskrachtige kruiden op zijn wonden, maar het uitdovende leven kon hij niet meer redden. De knappe jongeman zakte in elkaar als een verlepte bloem. Apollo huilde, klaagde, wilde zich van het leven beroven. Hij zou de jongen voortaan in zijn liederen bezingen, en hem in een prachtige bloem veranderen. Al gauw schoot uit het bloed van Hyacinthus een prachtige, paarse bloem omhoog, die voortaan iedere lente zou bloeien. Ze bloeit maar kort, zoals ook het leven van Hyacinthus kort was. Want aan hem ontleent de bloem haar naam, naar hem noemen wij haar hyacint.

(Bron: https://www.beleven.org/verhaal/waarom_de_hyacint_maar_zo_kort_bloeit)

Welk soort verhaal is dit?

Waar in de tijd en ruimte kunnen we dit situeren?

De dood van Hyacinthus - Pieter Paul Rubens (1636)

De nimf Salmacis werd verliefd op Hermaphroditus, de zoon van Hermes en Aphrodite. Hermaphroditus wees haar af, maar Salmacis verschalkte zich in het water. Nog steeds wou hij niets van haar weten en dan smeekte Salmacis de goden om haar voor eeuwig met hem te verenigen. Beiden versmolten tot een hermafrodit, een tweeslachtig wezen met zowel mannelijke als vrouwelijke geslachtskenmerken.

(Bron: <https://www.mskgent.be/nl/collectiestuk/de-nimf-salmacis-en-hermaphroditus>)

Welke (negatieve) term vindt hier zijn oorsprong?

Welke term gebruiken we beter in de plaats daarvan?

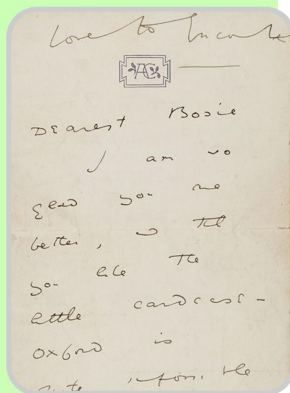

De nimf Salmacis en Hermaphroditus - François-Joseph Navez (1829)

In 1891 ontmoette de Ierse schrijver Oscar Wilde Lord Alfred Douglas, een zoon van de Markies van Queensberry. De beide mannen werden verliefd op elkaar, ondanks het feit dat Wilde getrouwd was. In 1895 beschuldigde Queensberry Wilde van sodomie, waarop Wilde een proces wegens smaad begon tegen de markies, maar hij verloor. Wilde zou "grove onzedelijke handelingen" begaan hebben met jonge mannen van lagere afkomst, en nu werd hij zelf voor het gerecht gehaald. Hoewel Wilde de kans heeft gekregen om naar Frankrijk te vluchten koos hij ervoor om dat niet te doen. Oscar Wilde werd tot twee jaar gevangenisstraf met dwangarbeid veroordeeld. Zijn vrouw vroeg daarna de echtscheiding aan. Toen Oscar dit via zijn schoonbroer vernam, verzoende hij zich met zijn vrouw, waardoor ze afzag van de echtscheiding. De naam Wilde kreeg inmiddels een ongunstige klank, en om haar kinderen in bescherming te nemen veranderde Constance haar achternaam in Holland. Zij vertrok naar het vasteland van Europa om de schandalen te ontlopen, maar keerde in februari 1896 terug en bezocht Oscar in de gevangenis. Gedurende zijn gevangenschap schreef Wilde een lange brief aan Douglas, die echter pas na zijn dood gepubliceerd werd onder de titel

De Profundis.

(bron: Wikipedia)

BOEK: Kartonnen dozen van Tom Lanoye (1991)

1/ Lees de onderstaande tekst.

Kartonnen dozen is sinds zijn verschijning in 1991 uitgegroeid tot een evergreen in de Nederlandstalige literatuur. Enerzijds legt Tom Lanoye de verslavingen en de valstrikken bloot van de grote, allesverterende jeugdliefde die iedereen kent uit ervaring. Anderzijds schildert hij zijn eigen afkomst en opvoeding: de slagerswinkel van zijn vader, de vier vrouwen die hem hebben opgevoed, de katholieke school die probeert overeind te blijven in de stormen van de moderniteit, de bejaarde priester-dichter die een inspirerende leraar Nederlands blijkt te zijn, de turners waaraan de jonge auteur zich vergaapt, en de stripverhalen waarmee hij zijn ogen kapot leest. Zodoende legt Lanoye niet alleen zijn jeugd vast, maar graaft hij ook de bronnen op van zijn schrijverschap, zijn voorliefde voor het theater en zijn eeuwige zoektocht naar schoonheid, liefde en literatuur. Tom Lanoye (1958) staat bekend als auteur van bestsellers als Sprakeloos, Het derde huwelijk, Ten oorlog en Gelukkige slaven. Er is werk van hem vertaald in meer dan vijftien talen en zes van zijn romans werden verfilmd. In 2014 ontving hij voor zijn oeuvre de Constantijn Huygensprijs. 'Originele en buitengewoon amusante roman, vrolijke melancholie.' NRC Handelsblad 'Lanoye op zijn best.' Humo 'IJzersterk.' De Volkskrant

(bron: https://www.langzullenwelezen.be/books/1081_kartonnen-dozen)

2/ Wat is de tekstsoort? _____

3/ Wat is het tekstdoel? _____

4/ De roman is volgens de tekst uitgegroeid tot een 'evergreen' in de Nederlandstalige literatuur. Wat betekent 'evergreen' hier?

_____

5/ Lanoye heeft heel wat elementen uit zijn eigen leven in de roman verwerkt. Hoe noemen we zo'n soort roman?

_____

6/ Dit is het begin van de roman. Lees het fragment door.

Dit is het verhaal van een banale liefde en haar verterende kracht. Zij overviel mij aan het begin van de jaren zeventig in het onooglijke provincienest P. Zij had als voorwerp: hij die ik pas sinds drie jaar een alledaagse knul kan noemen, maar die ik daarvoor jarenlang in het diepste geheim benoemde met alle namen die de wereld ooit verzonnen heeft voor alles wat onbereikbaar is en fel betracht, wat uitdaagt en verscheurt, schoon is en halfzacht. Zijn ware naam was Z.

Ik ontmoette hem voor het eerst op de leeftijd van tien jaar. Dat weet ik nog precies, omdat onze ontmoeting plaatsvond op een reis georganiseerd door het ziekenfonds. (p. 7)

7/ Scan de QR-code en bekijk de boektrailer voor 'Kartonnen Dozen' van Leesmij.nl.

8/ Vergelijk de boektrailer met het begin van de roman. Wat valt je op? Markeer de tekst die in de trailer gebruikt wordt.

9/ Vind je de boektrailer goed? Waarom wel/niet?

10/ Wat is het vertelperspectief van dit fragment? _____

11/ Is de verteller nog steeds verliefd op Z.? Hoe weet je dat?

12/ Lees het volgende fragment.

En herinnert u zich, lezer, door de kruitdampen van deze meelijwekkend mislukkende revolutie heen, dat ene jongetje dat in uw klas altijd op de eerste bank zat? Die kleingebleven etter die op elke vraag van de leraar het antwoord al meende te weten nog voor de brave man was uitgesproken, en die constant met zijn opgestoken vinger zat te zwaaien als een boompje in de storm. Het uitslovertje dat onvermoeibaar alle taken monopoliseerde, van het schoonmaken van het bord tot en met het organiseren van de verkiezingen van de klassenverantwoordelijke toe. Verkiezingen die hij moeiteloos won omdat hij de enige was die zich kandidaat wilde stellen voor zoiets doms. De lul-de-behanger die als enige verkozene naar elke klassenraad in de bezinningsruimte blééf gaan, daar iedereen op de zenuwen werkend door uitgebreid te speechen, zwaaiend met de resultaten van absurde enquêtes en petitie die hij zelf had opgesteld en verricht. Dat opdondertje met zijn ziekenfondsbril en zijn grote mond. Dat jongetje was ik.

Ik was het, lezer, die uw gezapige verveling verstoorde en u tot waanzin dreef.
(p. 55-56)

13/ De verteller spreekt de lezer aan, maar doet dat op een ongewone manier.
Waarom zou die dat op die manier doen, denk je?

14/ Zou je jezelf op zo'n manier beschrijven? Probeer het hieronder.

15/ Lees het volgende fragment.

Toen voelde ik het. Een hand op mijn schouder, een hand om mijn arm. Twee lippen op mijn wang.

Ik sprong verontwaardigd op. Vloekte. Wreef met een hand over mijn wang. Ik wist dat ik niet mocht overdrijven wilde ik mijn verrassing geloofwaardig doen overkomen. Maar tegelijk vond ik geen andere manier om mijn geluk te vertolken dan door te overdrijven in mijn verontwaardiging. Vetzak! riep ik. Ik slaakte wel een dozijn keer het obligate braakgeluid. Ik stampvoette zelfs. Iedereen was aan het schateren, Z. op kop. Zijn ogen schitterden tussen zijn wimpers. Ach zo, dacht ik, overmoedig wordend. Ach zo, je lacht? En toen nam ik mijn weerwraak. Bewust en des te zoeter. Ik deed waar zijn vorige slachtoffer niet aan had gedacht. Ik dook op Z. af en voor hij goed en wel wist wat er gebeurde, had ik hem een klinkende kus verkocht op zijn lippen. Nu was het zijn beurt om verontwaardigd te zijn. Hij spuwde en maakte braakgeluiden dat het een aard had. De anderen kwamen niet meer bij. (p. 78)

15/ Wat vind je van het gedrag van de auteur in dit fragment? Leg uit.

16/ Welke technieken gebruikt de auteur in dit fragment om snelheid weer te geven?

17/ Doordenkertje. De tegenspeler van de verteller wordt 'Z.' genoemd. Als je weet dat de letter z de laatste van het alfabet is, wat verklapt die naam dan over hun relatie?

Vraag de leerlingen of ze de roman zouden willen lezen na het bespreken van de fragmenten. Waarom willen ze wel/niet?

Vraag de leerlingen of ze denken dat mensen die niet homoseksueel zijn ook van het boek kunnen genieten. Waarom wel/niet?

Vraag de leerlingen of ze denken dat het boek mensen kan helpen met hun geaardheid, met hun romantische/seksuele oriëntatie.

Verwerkingsopdrachten gender en oriëntatie

Opdracht 1

Laat de leerlingen de kolom 'Gender en oriëntatie' bekijken in de literaire groeicanon (zie de bijlage).

Laat ze een werk kiezen om te bespreken volgens de literaire kritiek.

Ze moeten het werk niet per se lezen, maar het wordt wel aangeraden.

(Door het niet te verplichten de werken effectief te lezen, scherpen de leerlingen hun onderzoekscompetenties aan, terwijl ze toch bezig zijn met het verhaal.)

Maak gebruik van de literaire lenzen (zie de bijlage), en uiteraard de genderlens.

Opdracht 2

Heel wat queer boeken zijn verfilmd. Laat de leerlingen zowel het boek lezen als de film kijken, en vraag ze een vergelijkend opstel te maken. Wat is anders gedaan in de film? Wat vond je beter in het boek? Waarom is welk medium beter voor dit verhaal? etc.

Enkele tips voor (vertaalde) romans naar films:

- Het Deense meisje, David Ebershoff (2000), een verhaal over een van de eerste geslachtsveranderingen in de geschiedenis. De verfilming 'The Danish girl' uit 2015 heeft Eddie Redmayne in de hoofdrol en werd bekroond met o.a. de Lambda Literary Award for Transgender.
- Noem me bij je naam, André Aciman (2007), een verhaal over een onmogelijke zomerliefde in Noord-Italië tijdens de jaren '80. De verfilming 'Call me by your name' kwam uit in 2017 in een regie van Luca Guadagnino.
- Maurice, E.M. Forster (1971), een roman die meer dan 70 jaar door de schrijver werd verborgen, uit angst voor zijn eigen reputatie. Deze roman over klasse en jongensliefde werd in 1987 verfilmd met Hugh Grant in de hoofdrol.

Opdracht 3

Laat de leerlingen een boek in de les lezen, zonder echte verwerkingsopdracht. Laat ze lezen. Enkele tips voor boeken met dit thema zijn te vinden op queerboeken.nl.

Bijlagen

1/ De literaire groeicanon

	A. Gender en oriëntatie	B. Etniciteit	C. Sociale klasse
I. Individu	<p>(Ia) <i>Hoe maken mijn gender en oriëntatie me tot wie ik ben?</i></p> <p>Kartonnen Dozen (Tom Lanoye, 1991) Call me by your name (André Aciman, 2007)</p>	<p>(Ib) <i>Hoe maakt mijn etnische afkomst me tot wie ik ben?</i></p> <p>Oeroeg (Hella S. Haase, 1948) De Vliegeraar (Khaled Hosseini, 2003)</p>	<p>(Ic) <i>Hoe maakt mijn sociale klasse me tot wie ik ben?</i></p> <p>Het gezin Van Paemel (Cyriel Buysse, 1903) Koning van Katoren (Jan Terlouw, 1971)</p>
II. Relaties	<p>(IIa) <i>Hoe beïnvloeden mijn gender en oriëntatie mijn relatie met anderen?</i></p> <p>Twee vrouwen (Harry Mulisch, 1975) Oranges are not the only fruit (Jeanette Winterson, 1985)</p>	<p>(IIb) <i>Hoe beïnvloedt mijn etnische afkomst mijn relatie met anderen?</i></p> <p>Het levend monogram (Ida Gerhardt, 1955) Het moois dat we delen (Ish Ait Hamou, 2019)</p>	<p>(IIb) <i>Hoe beïnvloedt mijn sociale klasse mijn relatie met anderen?</i></p> <p>Eline Vere (Louis Couperus, 1889) Het smelt (Lize Spit, 2015)</p>
III. Maatschappij	<p>(IIIa) <i>Hoe beïnvloeden mijn gender en oriëntatie mijn plek in de maatschappij?</i></p> <p>Beatrijs (1300 - 1350) A clockwork orange (Anthony Burgess, 1962)</p>	<p>(IIIb) <i>Hoe beïnvloedt mijn etnische afkomst mijn plek in de maatschappij?</i></p> <p>Animal Farm (George Orwell, 1945) Lord of the Flies (William Golding, 1954)</p>	<p>(IIIc) <i>Hoe beïnvloedt mijn sociale klasse mijn plek in de maatschappij?</i></p> <p>Pieter Daens (Louis Paul Boon, 1971) De helaasheid der dingen (William Golding, 1954)</p>

2/ De literaire lenzen

Marxistische lens

Focus op sociale klasse en politieke ideologieën.

Welke rol speelt (sociale) klassen (in al haar aspecten) in het werk?

Archetypische lens

Focus op terugkerende historische thema's en mythen.

Hoe worden symbolen gebruikt?

Receptielens

Focus op de lezer van de tekst.

Welke effecten heeft de tekst op de lezer?
Hoe kan een tekst geïnterpreteerd worden?

Psychoanalytische lens

Focus op de innerlijke strijd van de personages.

Welke intentie heeft een personage?

Formele lens

Focus op stilistische elementen van een tekst, de vorm.

Welke stijlfiguren worden gebruikt? Waarom?

Nieuw-historische lens

Focus op de tijdsgeest van het werk.

Hoe wordt dit werk vandaag opgevat in vergelijking met de tijd waarin het verscheen?

Genderlens

Focus op de gendernormen en seksuele rolpatronen.

Wordt dit werk beïnvloed door de geaardheid/genderidentiteit van de auteur? Doet het ertoe?

3/ Woordenlijst çavaria

- Agender
Een genderidentiteit die meestal onder de non-binaire paraplu valt (zie: Non-binair). Agender personen hebben geen beleving van gender, of ervaren een afwezigheid van gender. Men noemt dit ook wel 'genderloos' of 'nongender'.
- Androfilie
Een term die te maken heeft met romantische en/of seksuele aantrekking. Als je androfiel/androseksueel bent, dan val je op mannen of mannelijkheid. Omdat de term gebruikt kan worden door iemand van eender welke genderidentiteit wordt de term soms gezien als een alternatief voor de tweesplitsing hetero- en homoseksualiteit. Mannen, vrouwen, non-binaire personen, ... kunnen androfiel/androseksueel zijn. Met deze term kan je je aantrekking tot persoonskenmerken omschrijven, zonder er dus automatisch je eigen genderidentiteit of sekse bij te betrekken. Ook de genderidentiteit of sekse van de persoon waarop je valt, hoeft hierbij niet betrokken te worden. Bijvoorbeeld: je bent aangetrokken tot iemand die zeer mannelijk overkomt maar zich als vrouw of non-binair identificeert. Naast androfilie is er ook de tegenhanger gynefilie, aantrekking tot vrouwelijkheid (zie: Gynefilie).
- Androgyn
Je kan er (toevallig) androgyn uitzien, je androgyn voelen, of je androgyn uitdrukken. Personen die zich androgyn uitdrukken laten zich niet beïnvloeden door gendernormen in hun expressie. Ze gebruiken kenmerken van een heel spectrum aan genderexpressie om zich te uiten: zowel mannelijke kenmerken als vrouwelijke kenmerken als alles ertussenin of erbuiten.
- Aromantisch / Aro
Aromantisch zijn is een romantische oriëntatie. Of soms correcter: het niet hebben van een romantische oriëntatie. Iemand die aromantisch of 'aro' is, voelt niet of zelden romantische aantrekking tot andere personen. Ze kunnen wel emotionele en intieme banden opbouwen op basis van diepe connecties (zo'n connectie wordt ook wel een squish genoemd). Ze kunnen zeker liefde voelen voor anderen, enkel geen romantische liefde.
- Aseksualiteit
Net zoals bij seksualiteit en gender bevindt seksuele aantrekking zich ook op een spectrum. Aseksualiteit is een paraplu-term en aseksueel zijn is een seksuele oriëntatie (zie: Seksuele oriëntatie). Of soms correcter: het niet hebben van een seksuele oriëntatie. Aseksuele personen kunnen zich identificeren als deel van de LGBTIQ+-paraplu. Iemand die aseksueel of 'ace' is, voelt niet of zelden seksuele aantrekking voor iemand. Ze worden zelden seksueel opgewonden, of hebben zelden zin in seks met een partner. Dat betekent niet dat ze geen seks kunnen hebben, of nooit seksuele handelingen doen. Het betekent ook niet noodzakelijk dat ze een afkeer hebben van seks, het vies of verkeerd vinden. Het gaat niet over wat je kan of doet, maar over wat je voelt. Als je je enkel seksueel aangetrokken voelt tot mensen waarmee je een innige emotionele band hebt opgebouwd kan je jezelf identificeren als demiseksueel.

- Binair
Wijst op de veronderstelling dat de samenleving is opgebouwd uit tegengestelde paren. Bijvoorbeeld: goed – slecht; man – vrouw; hetero – homo; ... Deze veronderstelling is vaak niet enkel simplistisch, maar ook onvolledig of zelfs incorrect. Een alternatieve manier van ordenen is een spectrum, waarbij er tussen de twee uitersten (en erbuiten) ook ruimte is om jezelf te plaatsen. Dat is een meer genuanceerde manier om de samenleving in te delen.
- Bi+/biseksueel
Een paraplubegrip dat gebruikt wordt om iemands seksuele en/of romantische oriëntatie weer te geven. We spreken over bi+ wanneer een persoon romantisch en/of seksueel aangetrokken is tot personen van meer dan één genderidentiteit. Tot welke genderidentiteit je aangetrokken wordt, kan variëren doorheen de tijd en in intensiteit.
- Cisgender
Een term die beschrijft dat het geslacht dat je toegewezen krijgt bij je geboorte (op basis van je geslachtsdelen) overeenkomt met je genderidentiteit. Komt het niet overeen met je genderidentiteit, dan spreken we over 'transgender'.
- Coming-out
Een coming-out of 'uit de kast komen' is iets persoonlijks publiek maken. Je kan over heel wat dingen uit de kast komen, maar meestal gaat het over je romantische oriëntatie, seksuele oriëntatie of genderidentiteit. Dan vertel je bijvoorbeeld dat je holebi of transgender bent. Niet iedereen wil of kan een coming-out doen. Sommige personen houden liever privé op wie ze verliefd worden, met wie ze seks hebben, of hoe ze zich voelen. Anderen delen hun gevoelens bijvoorbeeld wel graag met enkele vrienden en familieleden, maar besluiten het verder privé te houden.
Vaak denken mensen dat een coming-out één groot moment is. Je vertelt één keer hoe het zit en daarna weet iedereen het. Meestal is dat niet het geval. Eigenlijk is 'coming-outproces' een beter woord. Uit de kast komen duurt meestal een tijdje. Het duurt even om jezelf te leren kennen, zelf oké te zijn met je gevoelens, af te wegen of en waarom je het wil vertellen, wie je met het nieuws kan en wil vertrouwen ... Daarnaast is coming-out ook een continu proces, want je zal je LGBTIQ+-identiteit vaak opnieuw moeten uitleggen in nieuwe situaties (bv. een nieuwe job).
- Crossdressing/Crossdresser (Ook: Travestie/ Travestiet/ Travesties)
Mensen die aan crossdressing doen verplaatsen zich tijdelijk in een genderexpressie die niet overeenkomt met hun genderidentiteit. Dat kan door te spelen met bv. kledij, make-up en kapsel, maar ook via taalgebruik en lichaamshouding. Crossdressing wordt ook wel travestie genoemd. Iedereen kan aan crossdressing doen, ongeacht hun genderidentiteit.

- Deadnaming
Sommige trans personen kiezen een nieuwe naam die beter past bij hun genderidentiteit. Hun eerdere naam is dan hun 'dead name'. Als anderen voor hen bewust of onbewust de vorige naam blijven gebruiken, dan noemt men dit deadnaming. Het kan zijn dat mensen zich vergissen of nog moeten aanpassen aan een nieuwe naam. Als het echter bewust en met slechte bedoelingen gebeurt dan is het een vorm van verbaal geweld.
- Demigender
Als je een gedeeltelijke connectie hebt met een bepaalde genderidentiteit, dan kan je jezelf demigender noemen. Bijvoorbeeld: een demi-jongen voelt zich gedeeltelijk jongen, een demi-vrouw voelt zich voor een deel vrouw.
- Drag
Dit slaat op personen die een genderexpressie aannemen die niet overeenkomt met hun genderidentiteit in het kader van een show of een optreden. Dit noemt men ook wel 'showtravestie'. Een dragqueen is doorgaans een man die optreedt met een vrouwelijke expressie, een dragking is doorgaans een vrouw die optreedt met een mannelijke expressie. Het gaat dus niet enkel over kledij en make-up, maar ook over handgebaren, houding of manier van wandelen. Ook female drag bestaat. Dat is wanneer een vrouw als dragqueen optreedt.
- Gay
Het woord gay is ontstaan vanuit het Engels voor 'vrolijk'. De betekenis schoof op naar homoseksueel, en tegenwoordig wordt het woord ook door andere LBQ-personen gebruikt.
- Gender
Gender is een sociale constructie die de positie van personen binnen de samenleving mee bepaalt. In het Westen is er traditioneel een binaire opdeling van gender, de klassieke tweedeling man en vrouw. Hieraan worden bepaalde verwachtingen en rollen gekoppeld. Tegenwoordig wordt deze binaire gendernorm ook in de Westerse wereld meer in vraag gesteld (zie: Gendernorm) en gender gezien als een spectrum. In andere delen van de wereld zijn er samenlevingsmodellen met meer dan twee genders. Zo heb je in India bijvoorbeeld een derde gender, de Hijra. Gender is een ongeschreven sociaal normerend systeem maar kan ook terugkomen in rechtssystemen. Deze sociale afspraken zijn tijds- en plaatsspecifiek. Ze kunnen met andere woorden veranderen doorheen de tijd en verschillen van plaats tot plaats.
- Genderexpressie
Waar genderidentiteit gaat over een innerlijk gevoel, gaat genderexpressie over de manier waarop iemand zich uit naar de buitenwereld. Dat kan in de vorm van kleding en make-up, maar ook door een bepaalde lichaamshouding, spraak of manier van bewegen. Volgens de huidige gendernormen horen vrouwen zich op een specifieke manier te uiten, en mannen op een andere. De verwachting die deze norm creëert komt niet overeen met de werkelijkheid. In de realiteit valt iemands genderidentiteit niet strikt te koppelen aan een bepaalde genderexpressie. Zo kunnen cisgender of trans mannen, non-binaire personen, genderfluide personen, ... (=genderidentiteit) er net als sommige cisgender vrouwen voor kiezen om een jurk te dragen (=genderexpressie). Iemands genderidentiteit hoeft niet overeen te komen met de genderexpressie die door de gendernorm daarbij verwacht wordt.

- Genderfluïde
Als je genderidentiteit verandert doorheen de tijd, dan kan je jezelf genderfluïde noemen. Genderfluïde personen voelen hun genderidentiteit 'vloeien' tussen verschillende genderidentiteiten op het genderspectrum. Die fluctuaties kunnen gaan tussen binaire en/of non-binaire genderidentiteiten. Mensen kunnen zich dus niet enkel de ene keer meer man en de andere keer meer vrouw voelen. Het kan ook dat iemand zich het ene moment agender voelt, een andere keer vrouw, en nog een volgende keer non-binair.
- Genderidentiteit
Genderidentiteit is het innerlijke gendergevoel dat mensen ervaren. Tegenwoordig wordt genderidentiteit bekeken als een spectrum waarop veel verschillende binaire en non-binaire genderidentiteiten te vinden zijn. Er bestaan dus niet enkel mannelijke en vrouwelijke genderidentiteiten, maar ook variaties van beide of van geen van beide. Voorbeelden zijn: bigender, man, genderfluïde (zie: Genderfluïde), non-binair (zie: Non-binair), vrouw, ...
De cisgendernorm (zie: Cisnormatief) gaat uit van maar twee genderidentiteiten en een strikte tweedeling daartussen: mannen enerzijds en vrouwen anderzijds. Deze norm komt niet overeen met de grote variatie aan genderidentiteiten op het genderspectrum, en de manier waarop veel personen zichzelf benoemen.
- Genderqueer
Als je je niet thuisvoelt binnen de binaire genderidentiteiten en genderrollen (mannelijk en vrouwelijk), en je jezelf niet ziet passen in een vast genderhokje, dan kan je kiezen je te identificeren als genderqueer. Genderqueer mensen zien hun genderidentiteit als iets dat niet vast hoeft te staan, iets dat kan en mag veranderen.
- Geslacht
Geslacht of sekse wordt bepaald op basis van lichamelijke kenmerken. Het westerse binaire model gaat uit van twee geslachten: man en vrouw, met welomlijnde en van elkaar verschillende geslachtskenmerken (zie: Geslachtskenmerken). Die twee groepen maken deel uit van het brede geslachtskenmerkenspectrum, maar er bestaat veel meer lichaamsvariatie. Mensen met geslachtskenmerken die niet binnen de klassieke tweedeling M/V vallen hebben een interseks lichaam. In de medische wereld worden hun onderling erg verschillende lichaamsvariaties verzameld onder de medische term DSD .
- Geslachtskenmerken / Seksekenmerken
Geslachtskenmerken zijn kenmerken die samenhangen met het biologisch geslacht. Concreet gaat het om verschillende categorieën van kenmerken: chromosomen, inwendige geslachtsklieren, hormonen, inwendige en uitwendige geslachtsorganen en de verdere ontwikkeling tijdens de puberteit.
Het westerse binaire model gaat uit van twee geslachten: man en vrouw, met welomlijnde en van elkaar verschillende geslachtskenmerken. Deze twee groepen maken deel uit van het brede geslachtskenmerkenspectrum, maar er bestaat veel meer lichaamsvariatie.

- Gynefilie
Een term die te maken heeft met romantische en/of seksuele aantrekking. Als je gynefiel/gyneseksueel bent dan val je op vrouwen of vrouwelijkheid. Omdat de term gebruikt kan worden door iemand van eender welke genderidentiteit wordt de term soms gezien als een alternatief voor de tweesplitsing hetero- en homoseksualiteit. Mannen, vrouwen, non-binaire personen, ... kunnen allemaal gynefiel/gyneseksueel zijn.
- Hermafrodiet
Term uit de biologie die tweeslachtigheid beschrijft, ofwel het vermogen van een organisme om zowel te bevruchten als te bevallen, dus om zichzelf voort te planten. De term heeft een zeer negatieve, stigmatiserende bijklank wanneer die gebruikt wordt om personen te benoemen. Bovendien is de term ook feitelijk incorrect wanneer daarmee intersekse personen aangeduid worden. Personen met een intersekse lichaam (zie: Intersekse) hebben wel een verschil in geslachtskenmerken ten opzichte van wat gezien wordt als standaard (zie: Endosekse), maar dat maakt niet dat ze zowel kinderen kunnen verwekken als baren. Deze term is niet meer te gebruiken om personen te omschrijven.
- Hetero
Als je als man romantisch en/of seksueel aangetrokken bent tot vrouwen, of als je als vrouw romantisch en/of seksueel aangetrokken bent tot mannen, dan kan je jezelf hetero noemen. Maatschappelijk wordt heteroseksualiteit tegenwoordig nog vaak gezien als de norm (zie: Heteronorm).
- Heteroflexibel
Een term die je kan gebruiken als je voornamelijk hetero(seksueel) bent maar soms ook romantische en/of seksuele contacten hebt met personen die dezelfde genderidentiteit hebben als jezelf.
- Heteronorm
De heteronorm is de maatschappelijke veronderstelling dat iedereen heteroseksueel is en voldoet aan de bijhorende (ongeschreven) sociale regels en verwachtingen. De heteronorm is binair, en hanteert dus andere afspraken over hoe mannen zich moeten gedragen en hoe vrouwen zich moeten gedragen. Vanuit de heteronorm wordt er van mensen automatisch verwacht dat ze een man-vrouwrelatie zullen hebben, dat ze zullen trouwen en kinderen krijgen, dat ze traditionele genderrollenpatronen zullen aannemen. Wanneer iemand niet in het heteronormatieve plaatje past en zich dus niet gedraagt naar of voelt zoals de heteronorm voorschrijft, dan kan dat voor conflict zorgen, zowel innerlijk als onbegrip van buitenwereld.
- Holebi
Een letterwoord dat staat voor homoseksueel, lesbisch en bi+. De term is ontstaan in België, en wordt gebruikt als verzamelnaam om in een keer naar de verschillende seksuele oriëntaties te verwijzen.

- Homoseksualiteit

Als je je seksueel en/of emotioneel aangetrokken voelt tot personen met dezelfde genderidentiteit, dan kan je jezelf homoseksueel noemen. De term wordt vooral gebruikt door mannen die op mannen vallen.

Homoseksualiteit als term wordt doorgaans gebruikt met betrekking tot zowel seksuele als romantische aantrekking. Er kan echter een onderscheid gemaakt worden tussen beide: homoseksueel en homoromantisch. Daarbij voelt een homoseksuele man seksuele aantrekking tot mannen. Een homoromantische man voelt romantische aantrekking tot mannen. Romantische en seksuele aantrekking kunnen samenvallen, maar dat is niet voor iedereen zo.

- IDAHO

Op 17 mei 1990 schrapte de WHO, de wereldgezondheidsorganisatie, homoseksualiteit uit de lijst van geestesziekten. Sindsdien heeft de holebi-, trans- en interseksegemeenschap deze dag uitgeroepen tot de Internationale Dag Tegen Holebifobie, Transfobie en Interseksefobie.

- Intersekse

De term beschrijft mensen van wie de geslachtskenmerken (zie: Geslachtskenmerken) niet binnen de klassieke tweedeling M/V vallen. Waar de term DSD een medische definitie geeft, benadert de term intersekse de bestaande variaties in geslachtskenmerken meer vanuit een maatschappelijke en sociale blik. De term legt de nadruk op het feit dat een intersekse variatie een natuurlijk voorkomend fenomeen is, en dat personen met een intersekse lichaam geen medische operaties nodig hebben 'ter correctie'. Intersekse variaties zijn simpelweg variaties waarbij het lichaam van een persoon niet volledig past binnen wat wij cultureel als typisch mannelijk of typisch vrouwelijk zien. Ze maken deel uit van het brede geslachtskenmerkenspectrum.

De tegenhanger van intersekse is endosekse.

- Lesbienne / Lesbisch

Als je als vrouw romantisch en/of seksueel aangetrokken bent tot andere vrouwen, dan kan je jezelf lesbienne noemen. Deze term kan ook gebruikt worden voor mensen van andere genderidentiteiten, bijvoorbeeld non-binaire mensen.

- Monoseksualiteit

Als je steeds seksueel en/of romantisch valt op mensen die onderling dezelfde genderidentiteit hebben, dan kan je jezelf monoseksueel noemen. Bijvoorbeeld: iemand die altijd op mannen valt, is monoseksueel. Iemand die steeds op non-binaire personen valt is ook monoseksueel. Hetzelfde geldt voor wie steeds op vrouwen valt. Een monoseksueel persoon kan zich daarnaast ook specifiek identificeren als hetero, homo of lesbisch. Monoseksualiteit als term wordt doorgaans gebruikt met betrekking tot zowel seksuele als romantische aantrekking. Er kan echter een onderscheid gemaakt worden tussen beide: monoseksueel en monoromantisch. Daarbij voelt een monoseksueel iemand seksuele aantrekking tot mensen van één genderidentiteit. Een monoromantisch iemand voelt romantische aantrekking tot mensen van één genderidentiteit. Romantische en seksuele aantrekking kunnen samenvallen, maar dat is niet voor iedereen zo. Monoseksualiteit is de tegenhanger van biseksualiteit (zie: Bi+).

- Non-binair

De term non-binair wordt gebruikt door mensen die zich niet herkennen in de binaire opdeling van gender, de klassiek westerse tweedeling in man en vrouw, en alle verwachtingen en rollen die de binaire gendernormen daaraan koppelen. Non-binair is een paraplu-term. Hieronder vind je nog verschillende manieren van genderbeleving. Bijvoorbeeld: demigender (Zie: Demigender), genderfluïde (zie: Genderfluïde) of polygender (zie: Polygender)

- Oriëntatie

Je seksuele en romantische oriëntaties gaan over wie je romantisch en/of seksueel aantrekkelijk vindt.

Er kan een onderscheid gemaakt worden tussen twee soorten aantrekking: seksuele (zie: Seksuele oriëntatie) en romantische (zie: Romantisch oriëntatie). Romantische en seksuele aantrekking kunnen samenvallen, maar dat is niet voor iedereen zo.

Vroeger werd het woord seksuele geaardheid gebruikt. Tegenwoordig gebruiken we oriëntatie om aan te geven dat op wie je seksueel en/of romantisch valt niet altijd duidelijk afgebakend is en tot wie je je aangetrokken voelt kan variëren doorheen de tijd en in intensiteit (=seksuele en/of romantische fluiditeit) doorheen de tijd.

Passabiliteit

Een trans persoon 'past' (komt van het Engelse 'to pass as') als die 'kan doorgaan als' een cisgender persoon. Met andere woorden: als een trans vrouw niet herkend wordt als een trans persoon, maar door anderen ingeschat wordt als een cisgender vrouw, dan 'past' ze of is ze 'passabel'. Passabiliteit en zeker het woord passabel hebben een negatieve bijklank omdat het streven naar passabel zijn vaak geassocieerd wordt met transfobie, zowel externe als geïnternaliseerde.

Polyamorie

Polyamorie wordt weleens vertaald als 'meervoudige liefde'. "Ik ben polyamoreus" is een manier om te zeggen dat je openstaat voor meer dan één intieme band tegelijkertijd, op een ethische manier en met toestemming van alle betrokken personen. Iemand die polyamoreus is, kan zich met andere woorden intiem verbonden voelen met meerdere partners. Die intimiteit kan romantisch, seksueel, of beide zijn. In een poly of polyamoreuze relatiestructuur kan je relaties aangaan met meer dan één persoon tegelijk, wordt er hierover gecommuniceerd en stemt elke betrokken persoon hiermee in.

Polygender

Dit is een term om je genderidentiteit te omschrijven. Als je merkt dat je verschillende genderidentiteiten ervaart die tegelijk aanwezig zijn of fluctueren, dan kan je jezelf polygender noemen. Polygender valt meestal onder de non-binaire paraplu (zie: Non-binair).

- Pride

Een Pride is een evenement waarbij LGBTIQ+-personen en hun medestanders zich zo massaal mogelijk zichtbaar maken en hun bestaan vieren. De verworven vrijheden rond gender, seksualiteit en lichaamsvariatie worden hierbij gevierd en/of er wordt geprotesteerd tegen de discriminatie, het onbegrip, en andere structurele obstakels waarmee de LGBTIQ+-gemeenschap af te rekenen krijgt. Een Pride wil aandacht vragen voor de huidige noden van de LGBTIQ+-gemeenschap en de eisen van de huidige LGBTIQ+-beweging in de kijker zetten. De traditie van Prides (oorspronkelijk 'Gay Pride' genoemd) is ontstaan vanuit de Stonewall-protesten van 1969 in de Verenigde Staten. Twee belangrijke figuren in deze geschiedenis zijn de activistes Marsha P. Johnson en Sylvia Rivera. Zij stonden samen met vele andere zwarte trans personen en sekswerkers aan de wieg van de latere 'gay liberation movement' (=homobevrijdingsbeweging) en de bijhorende Prides.

- Queer

Het woord queer heeft verschillende betekenissen.

Het is een manier om je genderidentiteit en/of seksualiteit te benoemen. Het wordt vaak gebruikt door mensen die nog zoekende zijn naar waar ze zich precies bevinden binnen het LGBTIQ+-spectrum, als koepelterm of door mensen die een duidelijk statement tegen de cisgender- en heteronorm willen maken.

Het is ook een politiek activistische stroming die vertrekt vanuit het verwerpen van de hetero- en cisgendernorm. Veel punkers identificeren zich bijvoorbeeld als queer.

- Romantische oriëntatie

Romantische oriëntatie gaat over gevoelens van verliefdheid, van vlinders in je buik. Het gaat over tot welke personen je romantische aantrekking voelt.

Romantische oriëntatie kan veranderen van doorheen de tijd en in intensiteit. Als dat gebeurt, spreken we van romantische fluiditeit.

Er kan een onderscheid gemaakt worden tussen twee soorten aantrekking: seksuele (zie: Seksuele oriëntatie) en romantische. Romantische en seksuele aantrekking kunnen samenvallen, maar dat is niet voor iedereen zo. Bijvoorbeeld: een man die verliefd kan worden op alle genderidentiteiten, maar enkel seksueel opgewonden wordt van andere mannen kan die zich biromantisch en homoseksueel noemen.

- Seksuele oriëntatie

Seksuele oriëntatie gaat over seksuele aantrekking en opwinding. Tot welke personen voel je seksuele aantrekking? Van wie word je opgewonden, met wie wil je seks hebben?

Seksuele oriëntatie kan veranderen van doorheen de tijd en in intensiteit. Als dat gebeurt, spreken we van seksuele fluiditeit.

Er kan een onderscheid gemaakt worden tussen twee soorten aantrekking: seksuele en romantische (zie: Romantische oriëntatie). Romantische en seksuele aantrekking kunnen samenvallen, maar dat is niet voor iedereen zo.

- Sekswerk

Iemand doet aan sekswerk wanneer die tegen betaling seksuele handelingen uitvoert voor iemand anders. Sekswerk wordt ook wel prostitutie genoemd. Er bestaan verschillende soorten sekswerk. Soms biedt een sekswerker hun diensten aan vanuit een raam. Escortes zijn personen die hun diensten in een meer private setting leveren, zoals bij klanten thuis. Camming is virtueel sekswerk via een webcam.

- Trans

Trans is een verkorte vorm van transgender (zie: Transgender). Bij personen gebruik je trans als een bijvoeglijk naamwoord om duidelijk te maken dat de persoon meer is dan transgender. Zeg dus 'trans(gender) persoon' en niet 'een transgender' of 'een trans(gender)persoon'.

Het is niet nodig om het bijvoeglijk naamwoord 'trans' in ieder individueel geval te gebruiken. Als het trans zijn van de persoon die je wil vermelden niet relevant is voor het nieuws dat je brengt, dan kan je hen simpelweg omschrijven als 'persoon', 'vrouw' of 'man' (afhankelijk van de persoons specifieke genderidentiteit).

Trans*: Naast trans en transgender werd 'trans*' ook een tijdje gebruikt. Er kwam echter kritiek vanuit een deel van de trans gemeenschap op deze term. 'Trans*' is lastig om uit te spreken, en het woord 'trans' was op zich al een wijdverspreide en veelgebruikte parapluterm.

De asterisk (*) heeft een oorsprong in de computerwereld waar die wordt ingegeven na een zoekterm om aanvullingen op de term te tonen. Met trans* bedoelde men dus dat alle soorten identiteiten die afwijken van de cisgendernorm erbij horen (transgender, genderqueer, agender, etc.).

Hoewel het doel was om meer inclusief te zijn, had de term voor sommigen een omgekeerd effect omdat het impliceerde dat niet-binaire trans personen niet welkom waren onder de al bestaande parapluterm 'trans'. Tegenwoordig wordt trans gebruikt als een even brede en inclusieve term, waardoor 'trans*' eerder in ongebruik raakte.

- Transgender

Een term die beschrijft dat het geslacht dat je toegewezen werd bij de geboorte niet overeenkomt met je genderidentiteit. Als je bij de geboorte bijvoorbeeld het vrouwelijk geslacht toegewezen werd, maar je voelt je geen vrouw, dan ben je transgender. Als dit wel overeenkomt dan ben je cisgender.

Bij personen gebruik je transgender of trans (zie: Trans) als een bijvoeglijk naamwoord om duidelijk te maken dat de persoon meer is dan transgender. Zeg dus 'trans(gender) persoon' en niet 'een transgender' of 'een trans(gender)persoon'.

Het is niet nodig om het bijvoeglijk naamwoord 'transgender' in ieder individueel geval te gebruiken. Als het transgender zijn van de persoon die je wil vermelden niet relevant is voor het nieuws dat je brengt, dan kan je hen simpelweg omschrijven als 'persoon', 'vrouw' of 'man' (afhankelijk van de persoons specifieke genderidentiteit).

- Trans man
Een persoon die bij zijn geboorte wettelijk geregistreerd werd als vrouw op basis van zijn geslachtsdelen maar een mannelijke genderidentiteit heeft.
- Transseksualiteit/ Transseksueel
Deze term werd vroeger gebruikt om trans personen aan te duiden die specifiek kozen voor geslachtsbevestigende operaties en behandelingen, en vaak een leven binnen de binaire gendernormen. Hoewel sommige mensen nog kiezen om zich zo te identificeren, wordt de term vooral gezien als verouderd taalgebruik. Tegenwoordig hangt er een negatieve weerklank aan de term vanwege de grote nadruk op het medische aspect. Door deze nadruk is de term bovendien niet inclusief voor heel wat trans personen.
- Trans vrouw
Een persoon die bij haar geboorte wettelijk geregistreerd werd als man op basis van haar geslachtsdelen, maar een vrouwelijke genderidentiteit heeft.

Ga naar <https://cavaria.be> voor de volledige woordenlijst en voor meer informatie.